

Posebno poročilo

Misije za opazovanje volitev – prizadevanja za spremljanje izvajanja priporočil, vendar je potreben boljši nadzor

(v skladu z drugim pododstavkom člena 287(4) PDEU)

4
1977 - 2017

EVROPSKO
RAČUNSKO
SODIŠČE

Revizijska ekipa

Posebna poročila Evropskega računskega sodišča predstavljajo rezultate njegovih revizij smotrnosti poslovanja in skladnosti za posamezna proračunska področja ali upravljavske teme. Računsko sodišče izbira in načrtuje revizijske naloge tako, da je njihov učinek kar največji, in pri tem upošteva tveganje za smotrnost ali skladnost, višino ustreznih prihodkov ali porabe, prihodnji razvoj ter politični in javni interes.

To revizijo smotrnosti je opravil senat III, ki ga vodi član Evropskega računskega sodišča Karel Pinxten in je pristojen za revidiranje področij porabe zunanjih ukrepov, varnosti in pravice.

Revizijo je vodil član Evropskega računskega sodišča Ville Itälä, pri njej pa so sodelovali vodja njegovega kabineta Turo Hentilä in atašejka v njegovem kabinetu Helka Nykänen, vodilna upravna uslužbenka Beatrix Lesiewicz in vodja naloge Kristina Maksinen. V revizijski ekipi pa so bili Balázs Kaszap, Jiří Lang in Erika Söveges.

Prva vrsta: Ville Itälä, Kristina Maksinen

Druga vrsta: Helka Nykänen, Turo Hentilä, Beatrix Lesiewicz, Erika Söveges, Jiří Lang, Balázs Kaszap

KAZALO

	Odstavek
Kratice in okrajšave	
Povzetek	I–VI
Uvod	1–29
O misijah EU za opazovanje volitev	1–7
Vloga institucij EU in neodvisnost misij EU za opazovanje volitev	8–11
Pravni in upravni okvir za misije EU za opazovanje volitev	12–17
Financiranje misij EU za opazovanje volitev	18
Razmerje do OVSE	19
Struktura misij EU za opazovanje volitev in ciklus opazovanja volitev	20–25
Priporočila po opazovanju volitev in spremljanje njihovega izvajanja	26–29
Obseg revizije in revizijski pristop	30–39
Opažanja	40–117
DEL I – Priporočila so se v zadnjih letih izboljšala, vendar je potrebnih več posvetovanj na terenu	40–66
Priporočila so bolj primerljiva, njihova predstavitev pa bolj standardizirana, vendar se smernice ne upoštevajo vedno	41–55
Misije EU za opazovanje volitev so se pred dnevom volitev veliko sestajale z deležniki, o priporočilih pa se z njimi niso posvetovale	56–66
DEL II – Politični dialog in pomoč pri volitvah sta bila uporabljena kot instrumenta za podporo izvajanja priporočil, toda misije za spremljanje izvajanja priporočil niso bile napotene tako pogosto, kot bi lahko bile	67–97
Politični dialog je potekal, vendar nekateri organi držav gostiteljic želijo dodatne razprave	71–83
Misije za spremljanje izvajanja priporočil niso bile napotene tako pogosto, kot bi lahko bile	84–88
Pomoč pri volitvah je podpirala izvajanje priporočil misij EU za opazovanje volitev	89–97

DEL III – Ni osrednjega pregleda nad priporočili in statusom njihovega izvajanja	98–117
Ni osrednje zbirke priporočil misij EU za opazovanje volitev	99–104
Ni sistematične ocene napredka pri izvajanju priporočil	105–113
Nedavno je bilo izvedeno ugotavljanje najboljših praks, proces v zvezi s pridobljenimi spoznanji pa ne zajema sistematično spremljanja izvajanja priporočil	114–117
Zaključki in priporočila	118–127
Priporočila misij EU za opazovanje volitev so se v zadnjih letih izboljšala, vendar je potrebnih več posvetovanj na terenu	119–121
Politični dialog in pomoč pri volitvah sta bila uporabljena kot instrumenta za podporo izvajanja priporočil, toda misije za spremljanje izvajanja priporočil niso bile napotene tako pogosto, kot bi lahko bile	122–124
Ni osrednjega pregleda nad priporočili in statusom njihovega izvajanja	125–127
 Priloga I – Zemljevid misij EU za opazovanje volitev	
Priloga II – Diagrami o oceni priporočil	
Priloga III – Pregled projektov pomoči pri volitvah v Gani, Jordaniji, Nigeriji in Šrilanki	

Odgovora Evropske službe za zunanje delovanje in Komisije

KRATICE IN OKRAJŠAVE

EAT	skupina za oceno volitev
EEM	strokovna misija za volitve
EFM	misija za spremljanje izvajanja priporočil
EIDHR	evropski instrument za demokracijo in človekove pravice
ODS	projekt za izboljšanje opazovanja volitev in podpiranja demokracije
ESZD	Evropska služba za zunanje delovanje
EU EOM	misija Evropske unije za opazovanje volitev
ExM	raziskovalna misija
FPI	Služba za instrumente zunanje politike
GD DEVCO	Generalni direktorat za mednarodno sodelovanje in razvoj
GD NEAR	Generalni direktorat za sosedstvo in širitvena pogajanja
MEP	poslanec Evropskega parlamenta
OAS	Organizacija ameriških držav
ODIHR	Urad OVSE za demokratične institucije in človekove pravice
OVSE	Organizacija za varnost in sodelovanje v Evropi
UNDP	Program Združenih narodov za razvoj
VP/PP	visoki predstavnik Unije za zunanje zadeve in varnostno politiko in podpredsednik Komisije

POVZETEK

- I. Opazovanje volitev je pomemben instrument za spodbujanje demokracije, človekovih pravic in pravne države. Dobro upravljane volitve lahko prispevajo k mirnemu prenosu politične moči. Evropska unija (EU) zato opazuje volitve po vsem svetu.
 - II. Misije EU za opazovanje volitev izdajo javno predhodno izjavo kmalu po dnevu volitev, dva meseca kasneje pa še obsežno končno poročilo s priporočili za izboljšanje okvira za prihodnje volitve. Priporočila se predstavijo organom države gostiteljice, vendar ti niso formalno zavezani k njihovem izvajanju. Spremljanje izvajanja teh priporočil pa je kljub temu bistveno, da se čim bolj poveča učinek opazovanja volitev. Če država gostiteljica ne obravnava pomanjkljivosti volitev, obstaja tveganje, da bodo slabosti ostale in se do prihodnjih volitev celo povečale.
 - III. Glavni namen revizije je bil oceniti, ali sta Evropska služba za zunanje delovanje (ESZD) in Evropska komisija zagotovili podporo pri izvajanju priporočil v državah gostiteljicah. Zato je revizija zajela spremljanje izvajanja priporočil misij EU za opazovanje volitev v štirih državah: v Gani, Jordaniji, Nigeriji in Šrilanki, s poudarkom na opazovanih volitvah po letu 2010.
 - IV. Sodišče je preučilo, ali so bila priporočila pripravljena in predstavljena tako, da se je njihovo izvajanje olajšalo. V tem kontekstu je ocenilo tudi, ali je bilo z deležniki v državah gostiteljicah opravljeno posvetovanje o priporočilih, da bi se spodbudil lokalni občutek lastništva in s tem povečala verjetnost izvedbe. Nato je Sodišče preverilo, ali sta ESZD in Evropska komisija uporabili instrumente, ki sta jih imeli na voljo za podporo izvajanja priporočil misij EU za opazovanje volitev. Kot najpomembnejši instrumenti so bili opredeljeni misije za spremljanje izvajanja priporočil, politični dialog in pomoč pri volitvah. Nazadnje je Sodišče ocenilo prizadevanja za spremljanje rezultatov na terenu.
 - V. Ugotovilo je, da sta si ESZD in Komisija ustrezno prizadevali za podporo izvajanja priporočil misij EU za opazovanje volitev ter da sta uporabili instrumente, ki sta jih za to imeli na voljo. Predstavitev priporočil misij EU za opazovanje volitev se je v zadnjih letih izboljšala, vendar je potrebnega več posvetovanja na terenu. ESZD in Komisija sta izvajali politični dialog in zagotavljali pomoč pri volitvah za podporo izvajanja priporočil, vendar misije za
-

spremljanje izvajanja priporočil niso bile napotene tako pogosto, kot bi lahko bile. Poleg tega ne obstaja centralen pregled nad priporočili niti se ne izvaja sistematična ocena njihovega statusa izvajanja.

VI. Sodišče na podlagi revizije med drugim priporoča, naj ESZD:

- s sistematično kontrolo kakovosti formata pred objavo končnega poročila zagotovi, da misije EU za opazovanje volitev upoštevajo smernice in predloge za pripravo poročil,
 - sistematično zagotavlja, da se ožja ekipa pred dokončanjem poročila z deležniki v državi gostiteljici posvetuje o priporočilih,
 - poskrbi, da se vsaj štiri delovne dni po objavi poročila organizira okrogla miza za deležnike, da bodo udeleženci imeli dovolj časa, da se pred sestankom seznani s poročilom in priporočili,
 - misije za spremljanje izvajanja priporočil po možnosti napoti v države, ki so gostile misijo EU za opazovanje volitev, ob primernem času med dvojimi volitvami, če to dopuščajo politične in varnostne razmere v državi gostiteljici.
 - vzpostavi osrednjo zbirko priporočil misij EU za opazovanje volitev ter
 - redno spremlja napredek pri izvajanju priporočil misij EU za opazovanje volitev.
-

UVOD

O misijah EU za opazovanje volitev

1. Opazovanje volitev je pomemben instrument za spodbujanje demokracije, človekovih pravic in pravne države. Dobro upravljane volitve lahko prispevajo k mirnemu prenosu politične moči. Evropska unija (EU) zato opazuje volitve po vsem svetu. Odkar je bila leta 2000 opredeljena metodologija EU za opazovanje volitev, je EU napotila 138 misij za opazovanje volitev¹ v 66 držav v Afriki, na Bližnjem vzhodu, v Aziji in Latinski Ameriki.
2. V deklaraciji Združenih narodov o načelih je opazovanje volitev opisano kot sistematično, izčrpno in natančno zbiranje informacij, nepristranska in strokovna analiza teh informacij ter oblikovanje zaključkov o značilnostih volilnih procesov na podlagi najvišjih standardov točnosti informacij in nepristranskosti analize.²
3. V priročniku EU za opazovanje volitev („priročnik”) je kot utemeljitev za misije EU za opazovanje volitev navedeno: Volitve so sredstvo, s katerim lahko ljudje svobodno izrazijo svojo voljo pri izbiri svoje vlade. Skupinam dajejo priložnost, da v konkurenci z drugimi izrazijo svoje politično prepričanje brez zatekanja k nasilju, in prispevajo k mirnemu prenosu politične moči. V tem pogledu lahko to, da EU opazuje volitve, dopolni in okrepi druge pobude EU za krizno upravljanje in vzpostavljanje miru v partnerskih državah.³
4. Opazovalci volitev EU brez poseganja v organizacijo samih volitev zbirajo in analizirajo dejstva v zvezi z volilnim procesom in dajo neodvisno oceno.
5. Misije EU za opazovanje volitev se po povabilu države gostiteljice napotijo le, če EU meni, da bi bila misija za opazovanje koristna in bi lahko pripomogla h krepitvi demokratičnega procesa. Preden EU sprejme povabilo, opravi raziskovalno misijo, ki običajno poteka od štiri do šest mesecev pred dnevom volitev, da bi ugotovila, ali bi bila

¹ To vključuje misije skupin za oceno volitev, ki so manjše in večinoma delujejo v glavnih mestih.

² Deklaracija ZN o načelih za mednarodno opazovanje volitev, 2005, str. 2, točka 4.

³ ESZD, Služba Evropske komisije za instrumente zunanje politike (FPI), Priročnik EU za opazovanje volitev, tretja izdaja, 2016, str. 16 in 17.

celovita misija EU za opazovanje volitev uporabna, priporočljiva in izvedljiva. Kadar gre za ponovitev misije EU za opazovanje volitev, se med raziskovalno misijo, ki običajno traja dva tedna, oceni tudi, koliko so bila izvedena predhodna priporočila misij EU za opazovanje volitev.

6. Včasih se EU odloči za tesno spremljanje volilnega procesa, tudi če niso izpolnjeni vsi pogoji za napotitev misije EU za opazovanje volitev (na primer: varnostne razmere). V nekaterih primerih pa se ESZD kljub temu, da so vsi pogoji izpolnjeni, celovita misija EU za opazovanje volitev ne zdi potrebna.⁴ Napotijo se lahko tudi druge vrste misij. V primeru pomislekov v zvezi z varnostjo se upošteva možnost napotitve skupine za oceno volitev. Poleg tega lahko EU napoti manjšo misijo, kot je npr. strokovna misija za volitve. Strokovne misije za volitve izvajajo ekipe dveh do štirih strokovnjakov, ki opravljajo isto oceno volilnega procesa kot misije EU za opazovanje volitev, razen opazovanja na voliščih na dan volitev. Rezultati strokovnih misij za volitve se ne objavljajo, vendar nekatere strokovne misije za volitve svoja priporočila posredujejo organom države gostiteljice. Tudi skupine za oceno volitev ne opravljajo sistematičnega opazovanja na voliščih na dan volitev, vendar so misijam EU za opazovanje volitev podobne po tem, da imajo v glavnem mestu popolno ožjo ekipo in po možnosti glavnega opazovalca.

7. Evropska unija lahko napoti tudi misije za spremljanje izvajanja priporočil med dvojimi volitvami kot del splošnih dejavnosti spremljanja. Glavna naloga misije za spremljanje izvajanja priporočil je ocena izvajanja priporočil, pripravljenih v okviru predhodne misije EU za opazovanje volitev. Misije za spremljanje izvajanja priporočil so majhne misije, ki jih izvajajo vodja misije (običajno glavni opazovalec), strokovnjak za volitve/politični strokovnjak, pravni strokovnjak in, če je ustrezno, tiskovni predstavnik. Spremljajo jih tudi predstavniki oddelka ESZD za demokracijo in opazovanje volitev ter po možnosti Evropske komisije. Ta bi se morala osredotočiti na pomoč, ki jo zagotavljajo EU in njene države članice, ter iskati potencialne ukrepe, ki naj se financirajo v okviru prihodnjih programov. Ti vključujejo kratkoročne ukrepe pred prihajajočimi volitvami na podlagi priporočil misije EU za opazovanje volitev. Misije za spremljanje izvajanja priporočil dajo lahko tudi dodatna

⁴ Priročnik, str. 126 in 127.

priporočila na podlagi doseženega napredka in preusmeritve v najnujnejša vprašanja pred novimi volitvami.

Vloga institucij EU in neodvisnost misij EU za opazovanje volitev

8. Visoki predstavnik Unije za zunanje zadeve in varnostno politiko / podpredsednik Komisije je politično odgovoren za določanje prednostnih držav za letno opazovanje volitev (po posvetovanju z državami članicami in Evropskim parlamentom), ki ga izvaja EU, ter sprejme končno odločitev o napotitvi in nadzira splošno delovanje misij EU za opazovanje volitev.

9. Misije EU za opazovanje volitev običajno vodi poslanec Evropskega parlamenta, ki ga imenuje visoki predstavnik Unije za zunanje zadeve in varnostno politiko / podpredsednik Komisije ter ki deluje kot glavni opazovalec za misijo EU za opazovanje volitev. ESZD zagotavlja podporo za politične in volilne zadeve, medtem ko je Služba za instrumente zunanje politike odgovorna za vidike delovanja, varnosti in financ.

10. V priročniku⁵ je navedeno, da morajo biti opazovalci volitev iz EU strogo nepristranski in ne smejo kazati naklonjenosti nobeni strani v volilnem procesu. Poleg tega je v njem navedeno, da je misija EU za opazovanje volitev politično neodvisna od vseh projektov tehnične pomoči, ki jih financira EU in ki potekajo v opazovani državi.⁶ Neodvisnost opazovalcev volitev je določena tudi v deklaraciji ZN o načelih.⁷

11. Posebnost misij EU za opazovanje volitev je, da so neodvisne od EU. Misije za opazovanje iz drugih skupin, kot so Urad OVSE za demokratične institucije in človekove pravice, Skupnost narodov, Carter Center, Afriška unija, volilni proces komentirajo v imenu svoje glavne organizacije. Misije EU za opazovanje volitev pa ne zastopajo EU. V priročniku je določeno, da je misija EU za opazovanje volitev politično neodvisna pri svojih ugotovitvah in zaključkih. Čeprav tesno sodeluje z institucijami EU, misija EU za opazovanje volitev deluje z

⁵ Priročnik, str. 37.

⁶ Priročnik, str. 23.

⁷ Deklaracija Združenih narodov o načelih za mednarodno opazovanje volitev, 2005, člen 19.

ločenim mandatom, ki se razlikuje od mandata ESZD, Evropske komisije in delegacije EU v zadevni državi.⁸

Pravni in upravni okvir za misije EU za opazovanje volitev

12. Opazovanje volitev s strani EU temelji na načelih demokracije, pravne države, človekovih pravic, enakosti spolov in temeljnih svoboščin, kot so opredeljena v pogodbah.⁹ Temelji tudi na Sporazumu iz Cotonouja.¹⁰

13. Misije EU za opazovanje volitev podrobneje ureja uredba o vzpostavitvi instrumenta financiranja za demokracijo in človekove pravice po svetu (uredba o EIDHR)¹¹, v kateri je določen cilj za misije EU za opazovanje volitev, in sicer: „So najprimernejš[e] za zagotavljanje ocene volilnih procesov na podlagi informacij in priporočil za njihovo izboljšanje v prihodnosti, v okviru sodelovanja in političnega dialoga med Unijo in tretjimi državami.“

14. Po sprejetju uredbe o EIDHR leta 2014 so bile v izvedbenem sklepu Komisije o izvedbenih predpisih za misije EU za opazovanje volitev¹² in njegovi prilogi navedene dodatne podrobnosti, predvsem glede vloge uslužbencev misij EU za opazovanje volitev in njihovih plač.

15. Čeprav se je do danes spremenilo že veliko vidikov v zvezi z misijami EU za opazovanje volitev, kot je npr. institucionalna ureditev po Lizbonski pogodbi, sporočilo Komisije iz

⁸ Priročnik, str. 37.

⁹ Pogodba o Evropski uniji, člena 2 in 21 ter Pogodba o delovanju Evropske unije, člen 8.

¹⁰ Sporazum iz Cotonouja je sporazum o partnerstvu med EU in 78 afriškimi, karibskimi in pacifiškimi državami (države AKP), podpisan junija 2000 ter spremenjen leta 2005 in leta 2010. V členu 9 je navedeno: „Spoštovanje vseh človekovih pravic in temeljnih svoboščin, vključno s spoštovanjem temeljnih socialnih pravic, demokracije, ki temelji na pravni državi ter preglednem in odgovornem vodenju, je sestavni del trajnostnega razvoja.“

¹¹ Uredba(EU) št. 235/2014 Evropskega parlamenta in Sveta z dne 11. marca 2014 o vzpostavitvi instrumenta financiranja za demokracijo in človekove pravice po svetu (UL L 77, 15.3.2014, str. 85), cilj 4 (Priloga).

¹² Izvedbeni sklep Komisije z dne 29.10.2014 o sprejetju izvedbenih predpisov za misije za opazovanje volitev C(2014) 7782 final.

leta 2000¹³ ostaja glavni usmerjevalni dokument za cilje in metodologijo misij EU za opazovanje volitev. V tem sporočilu je določen splošen okvir politike za misije EU za opazovanje volitev.

16. Najbolj temeljit metodološki okvir za misije EU za opazovanje volitev je priročnik. Po sprejetju je bil prvič objavljen leta 2002, od takrat pa je bil dvakrat spremenjen, in sicer leta 2008 in leta 2016.

17. Sporočilo Komisije je bilo od sprejetja dopolnjeno z drugimi uradnimi dokumenti, v katerih so določeni cilji za opazovanje volitev. Najpomembnejši dodatki so bili v sklepih Sveta iz leta 2009 o podpori demokraciji v zunanjih odnosih EU ter v strateškem okviru EU in Akcijskem načrtu za človekove pravice in demokracijo (posodobljen za obdobje 2015–2019) iz leta 2012. V teh dokumentih je bolj poudarjeno spremljanje izvajanja priporočil misij EU za opazovanje volitev in sodelovanje držav članic pri tem.

Financiranje misij EU za opazovanje volitev

18. Misije EU za opazovanje volitev izvaja Služba za instrumente zunanje politike v okviru neposrednega upravljanja. Stroški misij EU za opazovanje volitev se zelo razlikujejo, odvisno od specifičnih razmer, v katerih deluje vsaka misija. Po zadnjih razpoložljivih podatkih pa povprečni stroški znašajo 3,5 milijona EUR. Dodeljena proračunska sredstva za opazovanje volitev v letih 2015–2017 so znašala v povprečju približno 44 milijonov EUR na leto. To omogoča približno 10–12 misij EU za opazovanje volitev, 8 strokovnih misij za volitve in 4 misije za spremljanje izvajanja priporočil na leto. Strokovne misije za volitve in raziskovalne misije in se izvajajo na podlagi okvirne pogodbe, njihovi stroški pa ne smejo preseči 300 000 EUR na misijo. Stroški misije za spremljanje izvajanja priporočil običajno ne presegajo 100 000 EUR¹⁴.

¹³ COM(2000) 191 final z dne 11. aprila 2000 o pomoči EU pri volitvah in opazovanju volitev. Sporočilo je kasneje podprl tudi Evropski parlament v svoji resoluciji z dne 15.3.2001 in Svet v svojih sklepih z dne 31.5.2001.

¹⁴ Ker je EU doslej napotila le malo skupin za oceno volitev in ker nobena skupina za oceno volitev ni bila vključena v to revizijo, Sodišče ne navaja podrobnih podatkov o stroških teh skupin.

Razmerje do OVSE

19. Vse države članice EU sodelujejo tudi v Organizaciji za varnost in sodelovanje v Evropi (OVSE). Urad OVSE za demokratične institucije in človekove pravice opazuje volitve v državah, ki sodelujejo v OVSE. EU in Urad OVSE za demokratične institucije in človekove pravice uporabljata primerljivo metodologijo. Zato EU običajno ne opazuje volitev na območju OVSE. Ta prijateljski dogovor med EU in OVSE, ki je bil sklenjen že v zgodnjih 2000-ih letih, ne temelji na pisnem sporazumu.

Struktura misij EU za opazovanje volitev in ciklus opazovanja volitev

20. Volitve niso enodneven dogodek, temveč proces z več fazami. Za volilno obdobje lahko šteje, da se začne z začetkom predvolilne kampanje, časovni okvir te kampanje pa se med državami lahko razlikuje. Volilno obdobje se konča z zaključkom pritožbenega postopka po volitvah. Misije EU za opazovanje volitev obravnavajo vse faze volilnega ciklusa: predvolilno fazo, dan volitev in povolilno fazo. Poleg opazovanja volitev Evropska komisija zagotavlja tudi pomoč pri volitvah, tj. splošno tehnično ali materialno podporo volilnega procesa.

21. Ko je vabilo sprejeto, država gostiteljica z Evropsko unijo podpiše memorandum o soglasju, v katerem so določene osnovne podrobnosti v zvezi z misijo. To zajema varnostne in logistične vidike misije EU za opazovanje volitev, ne pa tudi misije za spremljanje izvajanja priporočil ali priporočil za prihodnje volilne reforme.

22. Opazovalci EU so lahko dolgo- ali kratkoročni opazovalci. Dolgoročni opazovalci delujejo v različnih regijah države gostiteljice, kjer so prisotni od začetka kampanje do objave končnih izidov in zaključka pritožbenega postopka.¹⁵ Kratkoročni opazovalci pokrivajo široko geografsko območje nekaj dni pred in po dnevu volitev. Poleg tega deluje tudi ožja ekipa, ki je običajno sestavljena iz osmih do desetih strokovnjakov, ki delujejo v glavnem mestu.¹⁶

23. Strokovnjaki ožje ekipe so specializirani za različne vidike volilnega okolja. V ekipi je lahko npr. pravni analitik, medijski analitik ali tiskovni predstavnik (glej [sliko 1](#)). Ožja ekipa, ki

¹⁵ Priročnik, str. 24.

¹⁶ Priročnik, str. 128.

jo vodi namestnik glavnega opazovalca, prispeva k vsem poročilom o misiji, vključno s končnim poročilom misije EU za opazovanje volitev.

Slika 1 – Struktura misije EU za opazovanje volitev

Vir: priročnik

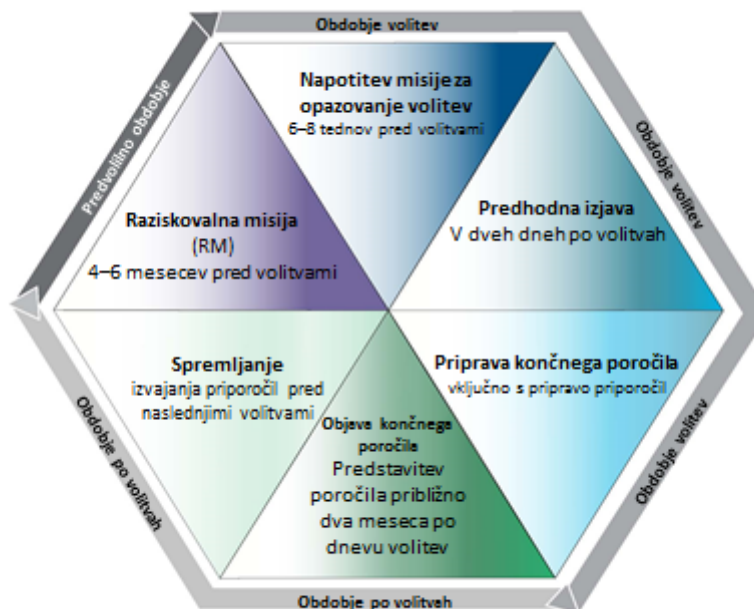
24. Ponudnik storitev, s katerim Komisija sklene pogodbo, zagotavlja logistično, varnostno in administrativno podporo za misijo EU za opazovanje volitev.¹⁷

25. Misija EU za opazovanje volitev izda predhodno izjavo kmalu po dnevu volitev (običajno v dveh dneh) na tiskovni konferenci, ki jo vodi glavni opazovalec. Izčrpno končno poročilo se izda v dveh mesecih po zaključku volilnega procesa in vsebuje priporočila organom države gostiteljice za izboljšanje okvira za prihodnje volitve¹⁸ (glej **slika 2**).

¹⁷ Priročnik, str. 130.

¹⁸ Priročnik, str. 26.

Slika 2 – Ciklus EU za opazovanje volitev

Vir: Evropsko računsko sodišče na podlagi priročnika

Priporočila po opazovanju volitev in spremljanje njihovega izvajanja

26. V skladu z deklaracijo ZN o načelih bi bilo treba, kadar je to mogoče, po mednarodnem opazovanju volitev pripraviti priporočila za izboljšanje celovitosti in uspešnosti volilnih in z njimi povezanih procesov, in to brez oviranja teh procesov in poseganja vanje.¹⁹

27. Misije EU za opazovanje volitev v svojih končnih poročilih ocenjujejo naslednjih 14 področij:²⁰ (i) politične razmere; (ii) pravni okvir (vključno z volilnim sistemom); (iii) upravljanje volitev; (iv) registracijo volivcev; (v) registracijo strank in kandidatov; (vi) predvolilno kampanjo; (vii) nasilje med volitvami; (viii) medije; (ix) spletne vsebine, povezane z volitvami; (x) pritožbe; (xi) človekove pravice (vključno z udeležbo žensk, manjšin in oseb s posebnimi potrebami); (xii) vlogo civilne družbe; (xiii) dan volitev; (xiv) izide in razmere po

¹⁹ Deklaracija ZN o načelih za opazovanje volitev, 2005.

²⁰ Priročnik, str. 35.

volitvah. Po ocenah iz študije Evropskega parlamenta iz leta 2012 naj bi bile v približno 90 % priporočil misij EU za opazovanje volitev predlagane spremembe pravnega okvira države gostiteljice ali volilna reforma.²¹

28. Države, v katerih je potekala misija EU za opazovanje volitev, se niso formalno zavezale k izvajanju priporočil za volitve, upoštevati morajo le svoje obstoječe obveznosti, ki so jih sprejele kot podpisnice mednarodnih konvencij, kot sta Splošna deklaracija o človekovih pravicah in Mednarodni pakt o državljanskih in političnih pravicah. Misije EU za opazovanje volitev kot take delujejo v drugačnem okolju kot npr. OVSE, katerega sodelujoče države so podpisale dokument, ki jih formalno zavezuje k izvajanju priporočil.²²

29. Izvajanje priporočil misij EU za opazovanje volitev je mogoče podpreti na različne načine. Glavni instrumenti, ki jih imata na voljo ESZD in Komisija, so:

- politični dialog z državo gostiteljico,
- misije za spremljanje izvajanja priporočil,
- pomoč EU pri volitvah.

OBSEG REVIZIJE IN REVIZIJSKI PRISTOP

30. Pri tej reviziji so bile preučene misije EU za opazovanje volitev s posebnim poudarkom na spremljanju izvajanja priporočil, ki so jih dale te misije. Glavno revizijsko vprašanje je bilo: „Ali sta si ESZD in Komisija ustrezno prizadevali za podporo izvajanja priporočil misij EU za opazovanje volitev?“

31. Uspešno spremljanje izvajanja priporočil ni bistveno samo za spodbujanje volilne reforme v državah gostiteljicah, temveč je ključno tudi za doseganje kar največjega učinka vložka, ki ga predstavljajo same misije za opazovanje. Kot je pojasnjeno v **odstavku 18**,

²¹ Evropski parlament, Študija – Spremljanje izvajanja priporočil misij EU za opazovanje volitev, 2012, str. 9.

²² Države, ki sodelujejo v OVSE, so podpisale dokument iz Istanbula iz leta 1999 ter se s tem zavezale, da bodo nemudoma upoštevale oceno volitev, ki jo bo pripravil Urad OVSE za demokratične institucije in človekove pravice, in priporočila.

povprečni letni znesek dodeljenih sredstev za misije EU za opazovanje volitev znaša 44 milijonov EUR. To je četrtnina skupnih sredstev, ki so na voljo v okviru evropskega instrumenta za demokracijo in človekove pravice. V priročniku je poudarjena pomembnost spremljanja izvajanja priporočil, in sicer je navedeno, da je spremljanje izvajanja priporočil misij EU za opazovanje volitev ena ključnih prioritiet institucij EU.²³ Poleg tega je po podatkih OVSE²⁴ opazovanje volitev koristno le toliko, kolikor se ta priporočila resno upoštevajo in uspešno obravnavajo. Če se ne, obstaja tveganje, da se bodo pomanjkljivosti volitev in ranljivost ohranile in verjetno celo povečale.

32. Sodišče od leta 1996 ni opravilo nobene revizije smotrnosti na področju podpore volitev.²⁵ Poleg tega je čas objave tega posebnega poročila načrtovan tako, da bo lahko prispevalo k razpravam pred vmesnim pregledom uredbe o EIDHR, ki ga bo Komisija izvedla do 31. marca 2018.

33. V revizijo, ki je potekala med januarjem in majem 2017, so bile zajete štiri države gostiteljice kot primeri za ponazoritev uspešnosti spremljanja izvajanja priporočil misij EU za opazovanje volitev: Gana, Jordanija, Nigerija in Šrilanka, s poudarkom na opazovanih volitvah po letu 2010. Pregledi na kraju samem so bili opravljeni v Gani in Jordaniji. Sodišče je za izbiro držav za revizijo uporabilo dve glavni merili. Prvič, države so morale gostiti vsaj dve pretekli misiji EU za opazovanje volitev, pri čemer je zadnja potekala leta 2015 ali leta 2016. Drugič, Sodišče si je prizadevalo za geografsko porazdelitev.

34. V zadnjih letih sta v Jordaniji in Nigeriji potekali po dve misiji EU za opazovanje volitev. V Gani je zadnje volitve spremljala samo strokovna misija za volitve, vendar so bila kljub temu izrečena priporočila za volilno reformo. Priporočila strokovne misije za volitve se običajno ne objavijo. V primeru Gane pa so bila priporočila posredovana volilni komisiji, institucijam EU in državam članicam EU in bi lahko služila kot podlaga za pomoč EU pri volitvah. Šrilanka je

²³ Priročnik, str. 185.

²⁴ Priročnik OVSE o spremljanju izvajanja priporočil za volitve, str. 5.

²⁵ Posebno poročilo št. 4/96 o zaključnem računu Evropskega volilne enote, vzpostavljene s skupnim ukrepom skupne zunanje in varnostne politike v zvezi z opazovanjem palestinskih volitev (UL C 57, 24.2.1997).

bila izbrana posebej zato, ker je bila za pomlad 2017 načrtovana misija za spremljanje izvajanja priporočil, ki jo je Sodišče nameravalo spremljati. Zaradi razmer v Šrilanki se je ESZD odločila odložiti misijo za spremljanje izvajanja priporočil, Šrilanka pa je bila vseeno vključena v revizijo, in sicer s pregledom dokumentacije.

35. Ker skoraj polovica misij EU za opazovanje volitev poteka v Afriki²⁶, se je Sodišče odločilo, da bo v revizijo vključilo dve afriški državi, eno azijsko in eno državo evropskega sosedstva. Zemljevid misij EU za opazovanje volitev je v **Prilogi I.**

36. Sodišče je ocenilo ubeseditev priporočil, vključno s tem, koliko so bila opravljena posvetovanja z deležniki v državah gostiteljicah, da bi se zagotovil lokalni občutek lastništva. Ocenilo je tudi, ali so se pri pripravi novih misij EU za opazovanje volitev v okviru raziskovalnih misij upoštevala predhodna priporočila.

37. Nato je ocenilo uporabo glavnih instrumentov, ki jih imata ESZD in Komisija na voljo za podporo izvajanja priporočil misij EU za opazovanje volitev. Instrumenti za spremljanje, ki so bili ocenjeni v okviru revizije, so bili omejeni na tiste iz **odstavka 29.** Sodišče je upoštevalo to, da obstajajo tudi drugi instrumenti za spodbujanje izvajanja priporočil, kot so posebna spodbuda v okviru splošne sheme preferencialov, GSP +²⁷, ukrepi v mednarodnih forumih, politični dialog Evropskega parlamenta in proračunska podpora. Toda ti instrumenti niso vključeni v obseg te revizije.

38. Nazadnje je Sodišče ocenilo tudi to, kako ESZD in Komisija spremljata izvajanje priporočil ter izmenjavo najboljših praks in pridobljenih izkušenj.

39. Za izvajanje priporočil so končno odgovorne vlade držav gostiteljic. Čeprav je zagotavljanje tega, da se bodo priporočila misij EU za opazovanje volitev izvajala, eden od ciljev končnih poročil misij EU za opazovanje volitev, je pomembno opozoriti na to, da

²⁶ Po navedbah v dokumentu o najboljših praksah *Beyond Election Day* (str. 10, objavljeno 8.6.2017) skoraj polovica (48 %) vseh misij za opazovanje volitev ali strokovnih misij za volitve poteka v Afriki.

²⁷ GSP +, ki partnerskim državam omogoča dostop z ničelnimi dajatvami za večino njihovega izvoza v EU, upravlja Generalni direktorat za trgovino (GD TRADE). Partnerske države morajo v zameno ratificirati in izvajati 27 mednarodnih konvencij na področju človekovih pravic in pravic delavcev.

namen te revizije ni bil ocenjevanje stanja v zvezi z volilno reformo v državah gostiteljicah. Poleg tega vzročna zveza med prizadevanji EU za podporo izvajanja in dejanskimi rezultati ni dovolj močna, da bi lahko prišli do zaključkov v zvezi s tem.

OPAŽANJA

DEL I – Priporočila so se v zadnjih letih izboljšala, vendar je potrebnih več posvetovanj na terenu

40. Sodišče je za ta oddelek preučilo pripravo priporočil misij EU za opazovanje volitev z dveh vidikov: njihove predstavitve v končnih poročilih in posvetovanj ožje ekipe z deležniki v državi gostiteljici. Standardna predstavitev bi olajšala primerljivost skozi čas. Posvetovanje o osnutku priporočil je ključno tako za zagotavljanje točnosti kot tudi za spodbujanje lokalnega občutka lastništva, s čimer se poveča verjetnost izvajanja priporočil v državi gostiteljici.

Priporočila so bolj primerljiva, njihova predstavitev pa bolj standardizirana, vendar se smernice ne upoštevajo vedno

41. Sodišče je v tem oddelku obravnavalo končna poročila o naslednjih volitvah:

- Gana: 2016,
- Jordanija: 2013 in 2016,
- Nigerija: 2011 in 2015,
- Šrilanka: 2015.

Ocena priporočil je predstavljena v **Prilogi II**.

42. ESZD s projektom za izboljšanje opazovanja volitev in podpiranja demokracije, ki ga financira EU, zagotavlja neodvisno ožjo ekipo misij EU za opazovanje volitev z metodološko podporo za pripravo končnega poročila misije EU za opazovanje volitev. ESZD je odgovorna tudi za izvajanje kontrole kakovosti končnih poročil z oceno oblike osnutka poročila in

jasnosti predlaganih priporočil.²⁸ ESZD in delegacije EU dajo pripombe o tem, ali so priporočila konstruktivna glede na stanje v posamezni državi, in lahko svetujejo o prednostnem razvrščanju priporočil.

43. ESZD je leta 2012 (s projektom za izboljšanje opazovanja volitev in podpiranja demokracije) pripravila smernice za pripravo poročil, v katere je bila vključena predloga za priporočila. Smernice so bile spremenjene julija 2016. V vseh ocenjenih poročilih, objavljenih po letu 2010, je predstavitev priporočil temeljila na predlogi.

44. Na splošno je Sodišče ugotovilo, da je bilo v poročilih o misijah EU za opazovanje volitev, pripravljenih po objavi smernic, manj priporočil in da so bila ta bolje predstavljena.

45. Preveliko število priporočil je lahko kontraproduktivno iz več razlogov. Organi države gostiteljice npr. ne morejo vseh ustrezno obravnavati in delo delegacij EU v zvezi s podporo izvajanja lahko postane bolj zapleteno. Zato obstaja tveganje, da najpomembnejšim priporočilom v kasnejših razpravah morda ne bo namenjene dovolj pozornosti. V smernicah je priporočenih največ 30 priporočil. V poročilih, pripravljenih po objavi smernic, je od 20 do 33 priporočil. To je bolje kot v letih pred objavo smernic, ko je poročilo o volitvah v Nigeriji npr. vsebovalo kar 50 priporočil.

46. V priročniku je celovit pregled misij EU za opazovanje volitev, ki zajema vse glavne vidike, ki jih obravnavajo opazovalci na terenu. Navedeno je, naj se v končnem poročilu ne uporablja preveč tehničen jezik ali žargon, da bi se zagotovila njegova dostopnost za vse deležnike.²⁹ Sodišče sicer priznava, da je uporaba tehničnega jezika včasih nujna za preprečevanje nesporazumov, vendar je odkrilo tudi prekomerno uporabo dolgih besed, dolgih stavkov, trpnika, zelo tehničnega jezika in okrajšav. Kljub temu je večina deležnikov v državah gostiteljicah, s katerimi so bili opravljeni pogovori, povedala, da je razumela priporočila, kar kaže na to, da so razumljiva za strokovne bralce, ne pa nujno tudi za splošno javnost. Volilna reforma pa lahko zajema veliko različnih področij, na katerih delujejo različni

²⁸ Priročnik, str. 183.

²⁹ Priročnik, str. 183.

deležniki. Zato bi bila splošno razumljiva priporočila koristna za vključevanje najrazličnejših akterjev v prizadevanja za izboljšanje volilnega sistema.

47. Deležniki, s katerimi so bili opravljeni pogovori, so menili, da so bila priporočila na splošno konstruktivna in dovolj podrobna, ne pa preveč preskriptivna, kar se zahteva tudi v smernicah za pripravo poročila.

48. V smernice je sicer vključena predloga za obliko priporočil, vendar se ne upošteva vedno. Na primer, ni vedno izrecno ali dovolj jasno navedeno, na kateri organ je priporočilo naslovljeno. Na primer v poročilu o volitvah v Jordaniji leta 2016 je 22 priporočil naslovljenih na zakonodajalca na splošno, zato ni jasno, katera institucija naj predloži zakonodajni predlog. Analiza priporočil misije EU za opazovanje volitev leta 2016, pripravljena v okviru projekta pomoči pri volitvah, ki ga je financirala EU, izvajal pa Program Združenih narodov za razvoj, je pokazala, da bi morala biti večina teh priporočil naslovljenih na vlado.

49. V poročilu misije EU za opazovanje volitev v Gani leta 2016 je osem priporočil namenjenih več kot enemu naslovniku:³⁰ volilna komisija/parlament, odbor sodišča/parlament ali ministrstvo za komunikacije in parlament. Čeprav so naslovniki skupaj odgovorni za zakonodajno spremembo, ni jasno, katera institucija ima primarno odgovornost za izvajanje priporočil. Misije EU za opazovanje volitev bi lahko olajšale izvajanje priporočil, če bi po posvetovanju z organi države gostiteljice določile, katera institucija ima primarno odgovornost.

50. Na splošno so priporočila, kot je določeno v priročniku, temeljila na konkretnih primerih, ki so bili navedeni v glavnem besedilu poročila, da bi se ponazorile zadeve, zaradi katerih je bilo priporočilo izrečeno.³¹ Vendar pa se priporočila in glavno besedilo poročila ne sklicujejo ena na drugo, čeprav se to v predlogi zahteva. Zato je bilo težko najti ustrezne oddelke v glavnem besedilu poročila.

³⁰ Končno poročilo misije za opazovanje volitev v Gani leta 2016, priporočila 5, 6, 7, 14, 17, 18, 19 in 20.

³¹ Priročnik, str. 184.

51. Kljub izboljšavam v zadnjih letih je bil še en element včasih pomanjkljiv, in sicer sklicevanje na obveznosti na podlagi mednarodnih konvencij. V smernicah se sicer zahteva le, naj se to vključi, če so te obveznosti povezane s priporočili, vendar je Sodišče našlo priporočila brez sklicevanja, kljub temu, da je bilo jasno, da izhajajo iz mednarodnega prava.³²

52. V poročilu o volitvah v Jordaniji leta 2016 v nobenem od priporočil ni navedeno, na kateri nacionalni zakon se priporočilo nanaša, čeprav je v smernicah navedeno, naj misije EU za opazovanje volitev ocenijo ta vidik.³³

53. Vsa poročila vsebujejo več prednostnih priporočil. Čeprav prednostno razvrščanje ni enostavna naloga, je treba omeniti, da razlog za izbor prednostnih priporočil ni bil dokumentiran. Poleg tega se v smernicah za pripravo poročil to dokumentiranje ne zahteva. Poročilo o volitvah v Jordaniji leta 2016 je edino, v katerem je nekoliko opisan razlog za prednostno razvrstitev priporočil in v katerem so priporočila razporejena v tri kategorije: prednostna, kratkoročna in dolgoročna priporočila.

54. V zadnjih poročilih misij EU za opazovanje volitev za države, zajete v revizijo, je bil delež prednostnih priporočil od 23 % do 45 % vseh priporočil.

55. Samo v dveh od šestih³⁴ končnih poročil misij EU za opazovanje volitev, in sicer za volitve v Jordaniji leta 2016 in v Nigeriji leta 2011, so bila priporočila razdeljena na dolgoročna in kratkoročna. V drugih poročilih ni omenjeno, kdaj naj bi se priporočila izvedla. Čeprav se v smernicah ne zahteva določitev roka, bi to olajšalo prednostno razvrščanje ukrepov držav gostiteljic in s tem pospešilo izvajanje priporočil.

³² V poročilu o volitvah v Jordaniji leta 2016 v štirih prednostnih in štirih drugih priporočilih niso omenjene obveznosti na podlagi mednarodnih konvencij. Omemba mednarodnih konvencij bi bila še posebej relevantna za prednostno priporočilo P15, ki se nanaša na svobodo izražanja.

³³ Praktične smernice za pripravo priporočil misij EU za opazovanje volitev, 2016, str. 8.

³⁴ Poročilo o volitvah v Gani leta 2016, v Jordaniji leta 2013 in leta 2016, v Nigeriji leta 2011 in leta 2015 ter v Šrilanki leta 2015.

Misije EU za opazovanje volitev so se pred dnevom volitev veliko sestajale z deležniki, o priporočilih pa se z njimi niso posvetovale

56. Sodišče se je glede posvetovanja z deležniki osredotočilo na zadnje misije EU za opazovanje volitev v državah, zajetih v revizijo, da bi zagotovilo, da so pridobljeni podatki čim pravilnejši in popolnejši.

57. Našlo je dokaze, da so s sedežem ESZD v Bruslju in v večini primerov tudi z delegacijami EU v vseh štirih državah v celotnem procesu priprave zadnjih končnih poročil misij EU za opazovanje volitev potekala posvetovanja o priporočilih za zadnje misije EU za opazovanje volitev. To je bilo dokumentirano z elektronsko pošto in krajšimi pripombami v dokumentih.

Posvetovanje pred dnevom volitev

58. Za razpravljanje o vprašanjih v zvezi z volitvami so bili pred dnevom volitev organizirani sestanki z različnimi deležniki v državah gostiteljicah. Ti sestanki so omenjeni v vmesnih in internih poročilih. V nobenem poročilu pa ni bilo podrobnosti o izidu teh posvetovanj z deležniki, čeprav se v smernicah zahteva dokumentiranje različnih mnenj. Več strokovnjakov iz ožje ekipe je med pogovori pojasnilo, da so bile te informacije dokumentirane v zapiskih, ki so jih obdržali sami in niso bili shranjeni na centralni ravni.

Posvetovanje med pripravo končnega poročila misije EU za opazovanje volitev

59. V smernicah je izrecno navedeno, da je razprava z deležniki priporočil misij EU za opazovanje volitev priložnost za odpravo morebitnega napačnega razumevanja misije, poleg tega pa lajša opredelitev prioritet. Pomembno je, da se o vsakem priporočilu razpravlja z različnimi sogovorniki.³⁵ ESZD je pojasnila še, da bi se morala misija EU za opazovanje volitev med pisanjem poročila o priporočilih hkrati posvetovati z lokalnimi deležniki in o njih razpravljati s sedežem ESZD.

60. Čeprav se je z lokalnimi deležniki razpravljalo o mnogih vprašanjih in so strokovnjaki ožje ekipe morda že od samega začetka razmišljali o priporočilih, Sodišče ni moglo najti

³⁵ Praktične smernice za pripravo priporočil, pododdelek Posvetovanje z drugimi opazovalci in deležniki ter zaključevanje priporočil, str. 4.

dokazov o tem, da bi v kateri koli državi, zajeti v revizijo, potekala posvetovanja o priporočilih. To je bilo potrjeno med našimi sestanki z lokalnimi deležniki, ki so povedali, da se z njimi o priporočilih ni nihče posvetoval. Več strokovnjakov ožje ekipe je med pogovori povedalo, da so menili, da bi se posvetovanje z deležniki o priporočilih lahko razumelo kot kršenje načela neodvisnosti. Sodišče pa meni, da posvetovanje o besedilu priporočil ni v nasprotju z neodvisnostjo. Navsezadnje je posvetovanje z deležniki praksa, ki je v skladu s smernicami ESZD in deklaracijo ZN o načelih, v kateri je navedeno, da lahko mednarodne misije za opazovanje volitev opravijo tudi zasebne sestanke s tistimi, ki se ukvarjajo z organizacijo res demokratičnih volitev v državi, za razpravo o ugotovitvah, zaključkih in priporočilih misije.³⁶

61. Sodišče tudi ni našlo dokazov o tem, da bi v kateri koli od teh štirih držav potekale razprave o najbolj tehničnih zadevah. Zato so strokovnjaki s tega področja po objavi končnih poročil oporekali nekaterim priporočilom. Če bi se ožja ekipa z deležniki posvetovala o tehničnih vidikih priporočil, bi bilo mogoče te razjasniti že na začetku. Posvetovanje med pripravo poročil je pomembno, ker obstaja tveganje, da bi lahko razlike v dojetanju, do katerih pride po objavi končnega poročila, spodkopavale priporočila misij EU za opazovanje volitev in njihovo izvajanje.

62. ESZD je pojasnila, da glavni opazovalec pred odhodom iz države gostiteljice opravi vljudnostne obiske pri ključnih deležnikih, med katerimi se razpravlja o zadevah, povezanih s priporočili. Toda Sodišče ni našlo dokazov, ki bi dokumentirali te sestanke, zato ni moglo potrditi njihove vsebine.

Posvetovanje po objavi končnega poročila misije EU za opazovanje volitev

63. Po zadnjih misijah EU za opazovanje volitev so bile med ponovnim obiskom glavnega opazovalca EU organizirane okrogle mize z deležniki v vseh štirih državah, na katere so bili povabljeni različni lokalni deležniki, da bi razpravljali o končnem poročilu in priporočilih po objavi. Večinoma so bile vključujoče, čeprav sta ena od političnih strank v Jordaniji in ena od organizacij civilne družbe v Gani trdili, da nista bili povabljeni na sestanek.

³⁶ Deklaracija ZN o načelih za mednarodne opazovalce volitev, 2005, točka 7.

64. Ponovni obisk glavnega opazovalca v državi gostiteljici običajno traja nekaj dni. Končno poročilo se posreduje deležnikom po tem, ko je bilo uradno predstavljeno državnim organom in po tiskovni konferenci. Ker glavni opazovalec v državi ostane le kratek čas, je bila okrogla miza deležnikov v vseh štirih državah organizirana prehitro (takoj ali 1–2 dneva) po tiskovni konferenci, da bi se sodelujoči lahko seznanili z vsebino končnega poročila in priporočil, zato ni bila popolnoma izkoriščena koristnost take razprave. Kadar glavni opazovalec v državi gostiteljici ne more ostati dlje, bi lahko uporabil možnost prenosa odgovornosti za vodenje okrogle mize na svojega namestnika.

65. Poročilo o ponovnem obisku se pripravi po obisku, v njem pa se včasih povzame več pridobljenih izkušenj. V poročilih za vse države, zajete v revizijo, je bilo navedeno, da so deležniki omenili problem pomanjkanja časa med objavo končnega poročila in okroglo mizo deležnikov. Čeprav je bil ta problem omenjen že v poročilu o ponovnem obisku v Šrilanki leta 2015, ni bil odpravljen pri ponovnem obisku v Jordaniji leta 2016 in v Gani leta 2017, kjer je ta problem med sestanki z revizijsko ekipo poudarilo več deležnikov.

66. Za strukturo ponovnega obiska so smernice skromne. Po mnenju delegacij EU so smernice nejasne glede odgovornosti za organizacijo ponovnega obiska. Nekatere delegacije EU so vse organizirale same, medtem ko so druge uporabile ponudnika, ki je zagotavljal storitve za misijo EU za opazovanje volitev in je v času ponovnega obiska še vedno deloval. V Gani je okroglo mizo deležnikov organizirala posebna delovna skupina za volitve, ki ji skupaj predsedujeta EU in Program Združenih narodov za razvoj. Čas ponovnega obiska se je med državami razlikoval, odvisno od razpoložljivosti poslanca Evropskega parlamenta, ki je bil glavni opazovalec. Ponovni obiski v Gani, Jordaniji in Šrilanki so potekali približno dva meseca po dnevu volitev, medtem ko je obisk v Nigeriji potekal po šestih mesecih.

Glavni opazovalec Santiago Fisas izroči končno poročilo misije EU za opazovanje volitev predsedniku nigerijske neodvisne nacionalne volilne komisije Attahiruju Jegi.

Vir: ESZD

DEL II – Politični dialog in pomoč pri volitvah sta bila uporabljena kot instrumenta za podporo izvajanja priporočil, toda misije za spremljanje izvajanja priporočil niso bile napotene tako pogosto, kot bi lahko bile

67. Sodišče je za ta oddelek ocenilo glavne instrumente, ki jih ESZD in Komisija uporabljata za podporo izvajanja priporočil misij EU za opazovanje volitev: politični dialog z organi države gostiteljice, misije za spremljanje izvajanja priporočil in pomoč pri volitvah. Za povečanje učinka opazovanja volitev je bistveno, da se priporočila misije EU za opazovanje volitev obravnavajo v okviru političnega dialoga z državami gostiteljicami in da se zagotovi medsebojno dopolnjevanje pomoči pri volitvah in priporočil misij EU za opazovanje volitev.

68. Za morebitno neizvedbo priporočila obstaja več razlogov. Država gostiteljica npr. ne more ali noče izpolniti priporočil za volitve, ker:

- (a) ni dovolj politične volje ali podpore v parlamentu;
- (b) ni dovolj strokovnega znanja, finančnih sredstev ali časa za izvedbo reform;
- (c) je izbruhnila vojna, je prišlo do nestabilnosti ali družbenih nemirov;

- (d) nacionalni odgovorni menijo, da priporočila niso prepričljiva, da niso dovolj ciljno usmerjena ali da so neustrezna za njihove nacionalne razmere.³⁷

69. Medtem ko je izvajanje priporočil misij EU za opazovanje volitev odvisno od politične volje in zmogljivosti za izvajanje držav gostiteljic, imata ESZD in Komisija na voljo več instrumentov, s katerimi lahko podpirata države gostiteljice. Ti vključujejo politični dialog z nacionalnimi organi, ki ga izvajajo predvsem delegacije EU in misije za spremljanje izvajanja priporočil in ki zajema razprave, v katerih sodelujeta ESZD in Komisija.

70. Poleg tega se izvajanje lahko podpre z različnimi vrstami financiranja EU, kot so programi pomoči pri volitvah, ki jih upravljata Generalni direktorat za mednarodno sodelovanje in razvoj (GD DEVCO) in Generalni direktorat za sosedstvo in širitvena pogajanja (GD NEAR). Sodišče je ocenilo povezavo med priporočili misij EU za opazovanje volitev in programiranjem pomoči pri volitvah, ki jo financira EU. V zvezi s tem je preučilo tudi prizadevanja delegacije EU za usklajevanje pomoči pri volitvah z državami članicami EU.

Politični dialog je potekal, vendar nekateri organi držav gostiteljic želijo dodatne razprave

71. Misija EU za opazovanje volitev deluje z ločenim mandatom, ki se razlikuje od mandata institucij EU. Šele po predstavitvi končnega poročila v državi gostiteljici lahko delegacija EU in države članice načrtujejo in izvajajo dejavnosti za podporo spremljanja izvajanja priporočil misije EU za opazovanje volitev.³⁸

72. Podpora delegacije EU za izvajanje priporočil misij EU za opazovanje volitev se začne šele, ko je misija EU za opazovanje volitev zaključena, končno poročilo pa predloženo nacionalnim organom. Od te točke dalje ima politični dialog EU z državo gostiteljico pomembno vlogo pri podpiranju izvajanja priporočil.

73. V uredbi o EIDHR je navedeno, da so misije EU za opazovanje volitev „najprimernejš[e] za zagotavljanje ocene volilnih procesov na podlagi informacij in priporočil za njihovo

³⁷ Priročnik OVSE o spremljanju izvajanja priporočil za volitve, str. 13.

³⁸ Priročnik, str. 185.

izboljšanje v prihodnosti, v okviru sodelovanja in političnega dialoga med Unijo in tretjimi državami”³⁹.

74. Politični dialog je bistven za spodbujanje nacionalnega občutka lastništva in spremljanje izvajanja priporočil misij EU za opazovanje volitev, ker države gostiteljice v zvezi s tem nimajo formalne zaveze.

75. V nedavni oceni misij EU za opazovanje volitev je priporočeno, naj se v memorandumu o soglasju pred vsako misijo EU za opazovanje volitev omenita izrekanje priporočil in njihova pomembnost.⁴⁰ Sodišče meni, da bi lahko omemba priporočil v memorandumu o soglasju delegacijam EU zagotovila uporabno izhodišče za razprave z organi države gostiteljice po volitvah.

76. Politični dialog z državo gostiteljico je določen v Sporazumu iz Cotonouja⁴¹ za Gano in Nigerijo, v sporazumu o pridružitvi z Jordanijo⁴² in sporazumu o sodelovanju s Šrilanko⁴³. V skladu s členom 8 Sporazuma iz Cotonouja je cilj tega dialoga „izmenjava informacij, pospeševanje medsebojnega razumevanja in lajšanje vzpostavitve dogovorjenih prednostnih nalog”.

77. Priporočila misij EU za opazovanje volitev ali zadeve, ki jih obravnavajo, so bili omenjeni na letnih srečanjih za politični dialog na visoki ravni v vseh štirih državah gostiteljicah, zajetih v revizijo. O njih se je razpravljalo tudi v okviru delovnih skupin za človekove pravice.

78. V Gani je na primer strokovna misija za volitve leta 2012 priporočila, naj se razvije zakonodaja o pravici do obveščenosti, da bi se izboljšala transparentnost in odgovornost pri

³⁹ Uredba o EIDHR, cilj 4.

⁴⁰ Vrednotenje dejavnosti EU za opazovanje volitev, dodatno priporočilo 8 na str. 4.

⁴¹ Člen 8 Sporazuma iz Cotonouja.

⁴² Členi 3 do 5 sporazuma o pridružitvi med Evropskimi skupnostmi in Hašemitsko kraljevino Jordanijo, 2002.

⁴³ Člena 1 in 2 Sporazuma o sodelovanju med Evropsko skupnostjo in Demokratično socialistično republiko Šrilanko o partnerstvu in razvoju, 1995.

upravljanju javnih zadev, vključno z volitvami. Napredek v zvezi s tem je bil med političnim dialogom o členu 8, ki je potekal junija 2016, sprejet z odobravanjem.

79. V Jordaniji se o takih vprašanjih razpravlja v pododboru za človekove pravice, ki je sestavljen iz predstavnikov jordanijskih organov, ESZD in veleposlanikov EU v državi. Na svojem zadnjem sestanku oktobra 2016 sta delegacija EU in geografska enota ESZD izpostavili več ključnih zadev iz predhodne izjave, ki je nato postala oddelek s priporočili misije EU za opazovanje volitev v končnem poročilu. Te zadeve so vključevale omejevanje pravice nastopa na volitvah za mlade kandidate, možnosti za krepitev enakovrednosti glasov ter omejevanje dostopa domačih opazovalcev do prikaza rezultatov.⁴⁴

80. Podobno sta si v okviru dialoga o človekovih pravicah med EU in Nigerijo, ki je potekal novembra 2016, delegacija EU in nigerijsko ministrstvo za zunanje zadeve izmenjala zamisli za izvedbo volilne reforme, npr. s krepitvijo kanalov državljanske udeležbe. Ta zadeva je bila sicer obravnavana v priporočilu misije EU za opazovanje volitev.⁴⁵

81. V Šrilanki se je delovna skupina za upravljanje, pravno državo in človekove pravice prvič sestala januarja 2016. Na tem sestanku so šrilanški organi in EU med 14 točkami na dnevnem redu razpravljali tudi o volilni reformi in spremljanju izvajanja priporočil misij EU za opazovanje volitev. Delovna skupina se je strinjala, da bo izvedla dva ukrepa: uvedla volilno reformo v skladu z novo ustavo in določila minimalno 25-odstotno kvoto zastopanosti žensk v parlamentu.

82. Delegacije EU so organizirale tudi druge delovne sestanke s ključnimi partnerji, kot so ministrstva in volilne komisije v vseh državah, zajetih v revizijo, da bi razpravljali o zadevah, povezanih s priporočili misij EU za opazovanje volitev. Toda izida teh delovnih sestankov niso dokumentirale.

83. Medtem ko je velik del političnega dialoga zadeval druge prioritete, je Sodišče ugotovilo, da so bili organi države gostiteljice zainteresirani za dodatno razpravo o priporočilih misije

⁴⁴ Končno poročilo o volitvah v Jordaniji leta 2016 je bilo objavljeno 5. decembra 2016. Ustrezna prednostna priporočila so priporočila št. P2, P3, P6, P11, P13 in P15.

⁴⁵ Končno poročilo o volitvah v Nigeriji leta 2015, priporočilo 28 o krepitvi državljanske udeležbe.

EU za opazovanje volitev. V Gani in Jordaniji so to željo izrazile organizacije civilne družbe in odbora parlamentov za pravna vprašanja. Ta odbora sta predlagala organizacijo delavnice za razpravo o morebitnem izvajanju priporočil misije EU za opazovanje volitev z delegacijo EU, saj s končnim poročilom pred revizijskim obiskom niso bili seznanjeni. To kaže na to, da je mogoče še okrepiti dejavnosti za podporo izvajanja priporočil, povezane s političnim dialogom.⁴⁶

Misije za spremljanje izvajanja priporočil niso bile napotene tako pogosto, kot bi lahko bile

84. V priročniku je navedeno, da se misija za spremljanje izvajanja priporočil lahko napoti za preverjanje obravnave priporočil iz končnega poročila, za prispevanje k tekočemu političnemu dialogu z državo o demokraciji in človekovih pravicah ter za ugotavljanje področij za prihodnje reforme in intervencije. Kadar je to mogoče in ustrezno, misije za spremljanje izvajanja priporočil lahko vodi glavni opazovalec zadnje misije EU za opazovanje volitev v zadevni državi gostiteljici. Letno se izvedejo približno štiri misije za spremljanje izvajanja priporočil, kar pomeni, da ni nujno, da se izvedejo v vseh državah gostiteljicah misije EU za opazovanje volitev. O napotitvi in času misije za spremljanje izvajanja priporočil se odloči ESZD v tesnem sodelovanju z delegacijo EU.

85. Edina država v vzorcu, ki je gostila misijo za spremljanje izvajanja priporočil, je Nigerija. Med revizijo se je razpravljalo o možnosti izvedbe misije za spremljanje izvajanja priporočil v Šrilanki, vendar se je ESZD odločila, da jo odloži, ker je v tej državi potekala pomembna politična reforma. Ta odločitev je podprla delegacija EU v Šrilanki.

86. Za Nigerijo, kjer je misija za spremljanje izvajanja priporočil potekala od maja do junija 2014, je delegacija EU potrdila, da so deležniki na splošno menili, da je bila koristna in pravočasna. Misija za spremljanje izvajanja priporočil je organizirala odmevne sestanke,

⁴⁶ V nedavni oceni misije EU za opazovanje volitev je navedeno celo, da bi bilo mogoče storiti več za sistematizacijo spremljanja izvajanja priporočil misij EU za opazovanje volitev z doslednejšo uporabo razpoložljivih politik EU, političnega dialoga in instrumentov (Vrednotenje dejavnosti EU za opazovanje volitev, str. 35).

opredelila kritična področja, ki jih je treba obravnavati nemudoma, in dala priporočila za nigerijske organe, državni zbor, medije in civilno družbo.⁴⁷

87. Misija za spremljanje izvajanja priporočil je pripravila diagram s statusom izvajanja prejšnjih priporočil misij EU za opazovanje volitev ter organizirala okroglo mizo deležnikov, v okviru katere je razpravljala o priporočilih in jih podprla. Ugotovitve misije za spremljanje izvajanja priporočil je uporabila tudi kasnejša strokovna misija za volitve, ki je bila napotena v Nigerijo od 19. novembra do 16. decembra 2014.

88. V državah, zajetih v revizijo, ki niso gostile misije za spremljanje izvajanja priporočil v obdobju med dvojimi volitvami, je velika večina nacionalnih deležnikov, s katerimi so bili opravljeni pogovori, menila, da bi taka misija z odmevnimi sestanki zagotovila koristen političen zagon. Kot je pojasnjeno v **odstavku 18**, misije za spremljanje izvajanja priporočil v primerjavi s sredstvi, vloženimi v misije EU za opazovanje volitev, niso bistven strošek, njihova koristnost za spremljanje izvajanja priporočil pa bi bila lahko velika, če bi se uporabljale pogosteje.

Pomoč pri volitvah je podpirala izvajanje priporočil misij EU za opazovanje volitev

89. EU je eden od vodilnih akterjev na področju pomoči pri volitvah ter zagotavlja tehnično in materialno podporo volilnih procesov v mnogih partnerskih državah. Za razliko od misij EU za opazovanje volitev, ki so osredotočene na same volitve, se pomoč pri volitvah lahko zagotavlja v celotnem volilnem ciklusu, področje, ki ga pokriva, pa je običajno širše. Pomoč pri volitvah lahko vključuje strokovno podporo pri vzpostavljanju pravnega okvira, zagotovitev volilnega materiala in opreme ali pomoč pri registraciji političnih strank in volivcev. Vključuje lahko tudi podporo organizacijam civilne družbe na področjih, kot je izobraževanje volivcev ali usposabljanje lokalnih opazovalcev, in podporo medijev.⁴⁸ Pomoč pri volitvah se večinoma financira iz geografskih skladov – Evropski razvojni sklad, instrument za razvojno sodelovanje in evropski instrument sosedstva.

⁴⁷ Končno poročilo misije za spremljanje izvajanja priporočil v Nigeriji leta 2014, str. 5.

⁴⁸ COM(2000) 191 final, str. 4.

Volivka v Gani oddaja svojo glasovnico.

Vir: ESZD

90. V priročniku je ugotovljeno, da sta se financiranje in obseg pomoči EU pri volitvah v zadnjih letih bistveno povečala.⁴⁹ Toda Komisija Sodišču ni mogla zagotoviti finančnega pregleda nad pomočjo pri volitvah za vse države prejemnice.⁵⁰ Razlog za to je, da ima podpora, ki se osredotoča na druga področja, tudi elemente, namenjene spodbujanju volilne reforme. Poleg tega niso imele vse delegacije EU v državah, vključenih v revizijo, dokumentiranega pregleda programov EU in držav članic za pomoč pri volitvah.

91. Čeprav je misija EU za opazovanje volitev politično neodvisna od vseh projektov tehnične pomoči, ki jih financira EU in ki potekajo v opazovani državi,⁵¹ je Komisija dopolnjevanje opredelila kot enega ključnih dejavnikov. Navedla je, da sta opazovanje

⁴⁹ Priročnik, str. 23.

⁵⁰ Pregled preteklih in sedanjih projektov pomoči EU pri volitvah v državah, zajetih v revizijo, je v **Prilogi III**.

⁵¹ Priročnik, str. 23.

volitev in pomoč pri volitvah sicer različni dejavnosti, ki pa ju je treba razumeti kot dejavnosti, ki se dopolnjujeta, in ju tako tudi programirati.⁵²

92. Nedavno je bila pomembnost dopolnjevanja ponovno poudarjena v smernicah Komisije o pomoči pri volitvah⁵³ in uredbi o EIDHR iz leta 2014⁵⁴.

93. Ker se večina priporočil misij EU za opazovanje volitev nanaša na zakonodajne reforme v državah gostiteljicah, je njihovo izvajanje veliko bolj odvisno od politične volje vlade države gostiteljice kot od financiranja EU. Sodišče je kljub temu odkrilo več področij, na katerih je bilo mogoče financiranje povezati s priporočili in na katerih je bila povezava pogosto vzpostavljena tudi pri programiranju in oblikovanju pomoči EU pri volitvah (glej **okvir 1**).

94. Poleg tega programiranje EU poteka po časovnem načrtu celo leto, zato ni nujno, da sovпада z objavo končnih poročil misij EU za opazovanje volitev po volitvah. Toda priporočila predhodnih misij EU za opazovanje volitev se lahko uporabijo v okviru prihodnjega programiranja.

95. Pomembno je, da Sodišče ni našlo primerov, v katerih bi bila pomoč EU pri volitvah v neposrednem nasprotju s priporočili. Razlog za to je, da so bili vodje programov z informacijami, zbranimi med misijami EU za opazovanje volitev, že nekoliko seznanjeni zaradi svojega dela z državo gostiteljico. Sodišče je npr. odkrilo projekt v Šrilanki, ki je bil podpisan tri mesece pred dokončanjem priporočil misije EU za opazovanje volitev. Projekt je bil popolnoma skladen s priporočili.

⁵² COM(2000) 191 final, str. 5.

⁵³ Metodološke smernice Evropske komisije za pomoč pri volitvah, 2006, predgovor in str. 13.

⁵⁴ Uredba o EIDHR, cilj 4 (Priloga).

Okvir 1 – Primeri priporočil misij EU za opazovanje volitev, povezanih s pomočjo EU pri volitvah

V Šrilanki se v obdobju 2015–2017 izvaja projekt za zagotavljanje celovitosti volilnega procesa z neodvisnim opazovanjem volitev in popravljivimi ukrepi, ki je prejel nepovratna sredstva v skupni višini 1,2 milijona EUR.⁵⁵ V končno poročilo misije EU za opazovanje volitev leta 2015 je bilo vključeno naslednje priporočilo: zlorabo državnih virov, vključno s kadrovskimi viri, za namene kampanje bi bilo mogoče uspešneje preprečiti z izboljšanim pregonom in zahtevanjem, da kršitelji prevzamejo odgovornost. Projekt vsebuje več ukrepov za preprečevanje zlorabe državnih virov, od določanja meril za poročanje do razvoja mreže pravnikov, ki bi obravnavali zadeve, povezane z napačno uporabo javnih sredstev med predvolilno kampanjo.

V Gani se od leta 2015 izvaja projekt pomoči pri volitvah za podporo neodvisnih vladnih institucij, vključenih v volilne procese, ki je prejel nepovratna sredstva v višini 5 milijonov EUR. Eno od priporočil strokovne misije za volitve leta 2012 je bilo, naj volilna komisija izboljša komuniciranje s političnimi strankami. Projekt vključuje več ukrepov za doseganje tega, kot so delavnice, seminarji in platforme medstrankarskih odborov za spodbujanje dialoga s političnimi strankami.

ESZD in Komisija sta menili, da je zasnova tega projekta dober primer pristopa pravega volilnega ciklusa, saj se obdobje med dvojimi volitvami izkoristi za povečanje zmogljivosti glavnih volilnih organov pred naslednjimi volitvami.

96. Kar zadeva usklajevanje delegacije EU z državami članicami EU, se je pri naši analizi prejšnje in tekoče pomoči pri volitvah v državah, zajetih v revizijo, pokazalo, da ni prišlo do neposrednega prekrivanja med pomočjo EU in pomočjo, ki jo financirajo države članice EU. To je mogoče pripisati temu, da so delegacije EU organizirale sestanke z državami članicami EU, ki delujejo v zadevni državi, za razpravo o pomoči pri volitvah.

97. Komisija je leta 2016 kot primer usklajene pomoči sprejela obsežen program za okrepljeno podporo demokratičnega vodenja v Jordaniji, h kateremu je EU prispevala 15 milijonov EUR. Za povečanje sinergij je države članice EU, ki delujejo v Amanu, vprašala, ali bi jih zanimalo izvajanje in sofinanciranje tega programa. Španska agencija za sodelovanje

⁵⁵ Iz instrumenta za prispevanje k stabilnosti in miru.

AECID se je odločila program sofinancirati z dodatnima 2 milijonoma EUR in izvajati komponento za podporo civilne družbe.

DEL III – Ni osrednjega pregleda nad priporočili in statusom njihovega izvajanja

98. V tem delu revizije je Sodišče analiziralo prizadevanja ESZD za centralizirano spremljanje priporočil misij EU za opazovanje volitev in njihovega izvajanja v državah gostiteljicah. Poznavanje doseženega napredka na centralni ravni omogoča boljše ciljno usmerjanje prihodnjih dejavnosti spremljanja. V zvezi s tem je Sodišče ocenilo tudi opredelitev najboljših praks in vzpostavljenih procesov v zvezi s pridobljenimi spoznanji.

Ni osrednje zbirke priporočil misij EU za opazovanje volitev

99. Misije EU za opazovanje volitev so na področju ohranjanja institucionalnega spomina še vedno izredno zahtevno področje zaradi mobilnosti uslužbencev. Relativno redko npr. uslužbenec ostane v isti delegaciji EU tako dolgo, da bi spremljal svoje zaporedne volitve. Oddelek ESZD za demokracijo in opazovanje volitev je pomembno središče za opazovanje volitev znotraj institucij EU.⁵⁶

100. Ker je poslanec Evropskega parlamenta začasno imenovan za glavnega opazovalca, strokovnjaki ožje ekipe pa se zaposlijo za vsako misijo EU za opazovanje volitev posebej, je zelo pomembno, da se izvedeno delo dokumentira in centralno hrani za potrebe prihodnjih misij. O dejavnostih misije EU za opazovanje volitev se poroča v vmesnih in internih poročilih ter poročilih o ponovnih obiskih. Toda v teh poročilih ni dovolj podrobnosti o posvetovanjih z deležniki.

101. Evropski parlament je leta 2012 naročil študijo, v okviru katere je bilo priporočeno, naj se vzpostavi podatkovna zbirka za zagotavljanje centralnega spremljanja statusa izvajanja priporočil.⁵⁷ Toda osrednje zbirke priporočil misij EU za opazovanje volitev še ni.

⁵⁶ Sodišče je v Posebnem poročilu št. 4/1996 kritiziralo to, da takega središča ni bilo.

⁵⁷ Evropski parlament, študija – spremljanje izvajanja priporočil misij EU za opazovanje volitev, 2012, str. 17 in 18.

102. Projekt za izboljšanje opazovanja volitev in podpiranja demokracije ima spletišče z obsežnim arhivom. To lahko zmanjša vpliv mobilnosti uslužbencev, saj deluje kot nadomestilo notranjega institucionalnega spomina. Strokovnjaki za projekte usposablajo ožje ekipe in druge opazovalce, da bi ustvarili zmogljivost in metodologijo EU za opazovanje volitev.

103. Ker ni osrednje zbirke priporočil misij EU za opazovanje volitev, strokovnjaki ožje ekipe, ki pripravljajo nova priporočila o podobnih temah, težko dostopajo do priporočil po državah in/ali področjih. Isto velja za kolege v drugih institucijah EU s posebnim interesom za zadevno državo.

104. Organizacija ameriških držav je npr. vzpostavila takšno podatkovno zbirko za hranjenje priporočil. Uporabniki podatkovne zbirke lahko iščejo po državah, letih in naslednjih osmih tematskih področjih: volilno pravo, mediji, politično financiranje, volilna organizacija, spol, premalo zastopane skupine, volilna tehnologija ter politični in pravni sistem.

Ni sistematične ocene napredka pri izvajanju priporočil

105. Sodišče je ocenilo tudi, ali je ESZD redno ocenjevala in dokumentirala status izvajanja priporočil misij EU za opazovanje volitev.

106. Že leta 2014 je služba Komisije za notranjo revizijo poročala o tem, da bi morala obstajati zanesljiva centralna ureditev za spremljanje izvajanja priporočil. Priporočila je tudi, naj delegacije EU poročajo ESZD in Službi za instrumente zunanje politike o odzivu držav gostiteljic na priporočila misij EU za opazovanje volitev.⁵⁸

107. Sedaj se ocena statusa izvajanja sistematično zahteva le v poročilih raziskovalnih misij. ESZD za vsa poročila raziskovalnih misij zagotovi predloge s strukturirano mrežo za ocenjevanje statusa izvajanja vsakega posameznega predhodnega priporočila misij EU za opazovanje volitev za neko državo. Toda kot je pojasnjeno v odstavku 5, je treba opozoriti na

⁵⁸ Služba za notranjo revizijo, pismo poslovodstvu v okviru revizije misij za opazovanje volitev, 10. april 2014, str. 6.

to, da glavni namen poročil raziskovalnih misij ni ocena predhodnih priporočil. Raziskovalne misije so osnova za odločanje o tem, ali naj se napoti misija EU za opazovanje volitev.

108. V treh državah, zajetih v revizijo (Gana – leto 2016, Jordanija – leto 2016 in Nigerija – leto 2015), mreža v poročilu raziskovalne misije ni bila izpolnjena. Namesto tega je bil v poročilih odstavek s splošnim opisom statusa izvajanja. Za Šrilanko je bila mreža izpolnjena, vendar ni bila izvedena celovita analiza. Zato poročanje v nobeni od teh štirih držav ni bilo celovito, saj je bil zagotovljen povzetek, ne pa podrobna ocena statusa izvajanja. Sodišče je zato prišlo do zaključka, da raziskovalne misije niso izkoristile priložnosti za oceno statusa izvajanja predhodnih priporočil. Medtem ko status izvajanja v poročilih raziskovalnih misij ni bil ocenjen, je Sodišče odkrilo primere takih ocen v drugih dokumentih. Misija za spremljanje izvajanja priporočil leta 2014 v Nigeriji je npr. izvedla tako analizo.

109. V Jordaniji je lahko projekt pomoči pri volitvah, ki ga financira EU, izvaja pa Program Združenih narodov za razvoj, relevanten primer tega, kako naj se taka ocena izvede. Med marcem 2016 in januarjem 2017 so bila pripravljena štiri poročila, v katerih se je ocenjeval status vsakega priporočila misije EU za opazovanje volitev leta 2013. Ta projekt za spremljanje, pri katerem se za ocenjevanje statusa izvajanja uporablja semafor (glej [sliko 3](#)), delegaciji EU v Amanu in ESZD v Bruslju zagotavlja pravočasen in podroben pregled napredka. Po navedbah Programa ZN za razvoj se pri projektu uporablja fleksibilna metodologija, zato bi se lahko uporabil tudi v drugih državah. V okviru projekta so bila analizirana tudi priporočila iz leta 2016, da bi se olajšalo njihovo izvajanje pred prihodnjimi lokalnimi volitvami avgusta 2017.

Slika 3 – Klasifikacija napredka, doseženega pri izvajanju priporočil misije EU za opazovanje volitev v Jordaniji leta 2013

	<i>Dosežen je bil pozitiven napredek.</i> Zadeva iz priporočila je bila v celoti obravnavana z zakonodajo ali izvajanjem.
	<i>Dosežen je bil omejen napredek.</i> Zadeva iz priporočila je bila delno obravnavana z zakonodajo ali izvajanjem, za obravnavanje zadeve v celoti pa so potrebni dodatni ukrepi.
	<i>Ni bilo napredka.</i> Zadeva iz priporočila ni bila obravnavana z zakonodajo ali izvajanjem, vendar bi bilo z dodatnimi ukrepi mogoče doseči napredek.
	<i>Napredek je bil negativen.</i> Zadeva iz priporočila je zaradi izvajanja nove zakonodaje postala še bolj problematična.
	<i>Priporočilo ni več relevantno.</i> Zadeva iz priporočila je bila odvisna od zadev, ki za volilni okvir niso več relevantne.

Vir: projekt, ki ga financira EU, izvaja pa Programa ZN za razvoj: podpora volilnega ciklusa v Jordaniji

110. Čeprav obstajajo pobude, ki ocenjujejo status izvajanja priporočil, ni stalnega procesa, s katerim bi se taka analiza sistematično izvajala po vsaki misiji EU za opazovanje volitev. ESZD je pojasnila, da delegacije EU na splošno nimajo dovolj uslužbencev in včasih tudi ne dovolj poglobljenega znanja, potrebnega za ocenjevanje volilne reforme v neki državi.

111. Status izvajanja se občasno oceni v okviru projektov pomoči pri volitvah, ki jih financira Evropski razvojni sklad ali evropski instrument sosedstva, vendar to ne velja za vse misije EU za opazovanje volitev v državah gostiteljicah, ki prejemajo pomoč pri volitvah.

112. Junija 2017 je GD NEAR odobril projekt v okviru instrumenta za predpristopno pomoč⁵⁹ za oceno stopnje izvajanja priporočil (v glavnem priporočil misij Urada OVSE za demokratične

⁵⁹ Podpora spremljanja izvajanja priporočil za volitve na Zahodnem Balkanu, ref.: IPA 2016/039-858.12/MC/Elections.

institucije in človekove pravice za opazovanje volitev⁶⁰) v državah kandidatkah in potencialnih državah kandidatkah na Zahodnem Balkanu.

113. Komisija za merjenje smotrnosti misij EU za opazovanje volitev na splošno uporablja kazalnike, določene v večletnem okvirnem programu⁶¹. To so kazalniki izločkov, npr. število usposobljenih opazovalcev. Ni pa jasnih kazalnikov rezultatov za misije EU za opazovanje volitev, ki bi Komisiji omogočali merjenje njihove smotrnosti. V nedavni oceni evropskega instrumenta za demokracijo in človekove pravice je bila omenjena tudi različna kakovost kazalnikov rezultatov na ravni instrumenta.⁶²

Nedavno je bilo izvedeno ugotavljanje najboljših praks, proces v zvezi s pridobljenimi spoznanji pa ne zajema sistematično spremljanja izvajanja priporočil

114. ESZD je junija 2017 objavila dokument *Beyond Election Day*. V njem je prvi celovit pregled instrumentov, vzpostavljenih za spremljanje izvajanja priporočil misij EU za opazovanje volitev. V tem dokumentu niso le podrobno pojasnjeni instrumenti, ki jih ima EU na voljo, temveč so navedeni tudi številni primeri najboljše prakse v različnih kontekstih in prikazani različni načini, na katere je mogoče spodbujati spremljanje izvajanja priporočil. Dokument bo služil kot vir informacij za odgovorne za spremljanje izvajanja priporočil misij EU za opazovanje volitev, kot so delegacije EU.

115. Proces v zvezi s pridobljenimi spoznanji se izvede po vsaki misiji EU za opazovanje volitev. Ta proces, ki ga upravlja Služba za instrumente zunanje politike, je sistematičen in zajema vse logistične in varnostne vidike misije. Poleg tega sedež ESZD po vsaki misiji EU za opazovanje volitev organizira sestanek z ožjo ekipo za razpravo o vsebini končnega poročila in priporočil misije EU za opazovanje volitev. Na teh sestankih se lahko obravnavajo

⁶⁰ Edini izjemi sta misiji EU za opazovanje volitev na Kosovu leta 2013 in leta 2014.

⁶¹ Večletni okvirni program evropskega instrumenta za demokracijo in človekove pravice za obdobje 2014–2017, Priloga I, str. 30.

⁶² Zunanja ocena evropskega instrumenta za demokracijo in človekove pravice (od leta 2014 do sredine leta 2017), končno poročilo, junij 2017, zvezek 1 – glavno poročilo, str. 42.

metodološke zadeve, vendar sestanki potekajo pred zaključkom poročila in niso dokumentirani za potrebe prihodnjih misij.

116. ESZD s projektom za izboljšanje opazovanja volitev in podpiranja demokracije redno organizira seminarje o pridobljenih spoznanjih v zvezi z metodološkimi vidiki, nazadnje aprila 2017.

117. Aprila 2016 je ESZD delegacije EU, ki so gostile misijo EU za opazovanje volitev, prosila za informacije v zvezi z njihovimi ukrepi za podporo spremljanja izvajanja priporočil. Če bi se to izvajalo standardizirano in redno, bi bilo lahko izhodišče za izmenjavo spoznanj, pridobljenih iz dejavnosti spremljanja izvajanja priporočil, med vsemi delegacijami EU. Ta poročila so bila sicer koristna in so pomagala zagotoviti pregled trenutnega stanja v nekem času, vendar je bila raven podrobnosti v njih nestalna.

ZAKLJUČKI IN PRIPOROČILA

118. Sodišče je prišlo do zaključka, da sta si ESZD in Komisija ustrezno prizadevali za podporo izvajanja priporočil misij EU za opazovanje volitev z uporabo instrumentov, ki sta jih imeli na voljo. Kljub temu bi bilo mogoče z nekaterimi prilagoditvami procesa dodatno okrepiti to podporo. Sodišče zato ESZD daje več priporočil.

Priporočila misij EU za opazovanje volitev so se v zadnjih letih izboljšala, vendar je potrebnih več posvetovanj na terenu

119. Končna poročila in predstavitve priporočil so se po uvedbi smernic ESZD za njihovo pripravo v zadnjih letih izboljšali. S tem se bo v prihodnosti verjetno izboljšala primerljivost skozi čas. Obstajajo pa področja, na katerih se smernice ne upoštevajo. Poleg tega poročila niso dosledna pri določanju roka za izvedbo priporočil. Ožji ekipi tudi ni treba dokumentirati razlogov za prednostno razvrstitev priporočil (glej **odstavke 41 do 55**).

120. Ožje ekipe so pred dnevom volitev z deležniki v državah gostiteljicah veliko razpravljale o zadevah, povezanih s priporočili, vendar niso dokumentirale izida teh sestankov ali posredovale svojih zapiskov sedežu ESZD. Misije EU za opazovanje volitev, zajete v revizijo, so se o osnutku priporočil posvetovale z ESZD in v večini primerov z delegacijami EU, ne pa tudi z deležniki v državah gostiteljicah (glej **odstavke 56 do 62**).

121. Okrogle mize z deležniki so potekale v vseh državah po predstavitvi končnega poročila in so bile večinoma vključujoče. Toda organizirane so bile prehitro po tiskovni konferenci, da bi se deležniki lahko seznanili z vsebino končnega poročila in priporočili. Poleg tega so smernice za organizacijo ponovnega obiska skromne (glej **odstavke 63 do 66**).

Politični dialog in pomoč pri volitvah sta bila uporabljena kot instrumenta za podporo izvajanja priporočil, toda misije za spremljanje izvajanja priporočil niso bile napotene tako pogosto, kot bi lahko bile

122. Delegacije EU so se o zadevah iz priporočil misij EU za opazovanje volitev pogovarjale v okviru političnih razprav z organi države gostiteljice. Toda še vedno je mogoče dodatno okrepiti dejavnosti, povezane s političnim dialogom, saj je Sodišče ugotovilo, da so parlamenti držav gostiteljic pripravljeni razpravljati o morebitnem izvajanju priporočil misij EU za opazovanje volitev (glej **odstavke 71 do 83**).

123. Nigerija je bila edina država v vzorcu, v katero je bila napotena misija za spremljanje izvajanja priporočil, delegacija EU pa je menila, da je bila ta misija pravočasna in koristna. V drugih državah, zajetih v revizijo, je velika večina nacionalnih deležnikov, s katerimi so bili opravljeni pogovori, pozdravila možnost izvedbe misije za spremljanje izvajanja volitev med dvojimi volitvami, da bi se z odmevnimi sestanki povečala ozaveščenost. Stroški misij za spremljanje izvajanja priporočil niso veliki, misije pa bi bile lahko zelo koristne za spremljanje, če bi se uporabljale pogosteje (glej **odstavke 84 do 88**).

124. Sodišče je ugotovilo številne primere, v katerih je bilo mogoče pomoč pri volitvah povezati s priporočil misij EU za opazovanje volitev in v katerih je Komisija priporočila misij EU za opazovanje volitev upoštevala pri zasnovi programov. S tem je bilo doseženo boljše dopolnjevanje med opazovanjem volitev in pomočjo pri volitvah (glej **odstavke 89 do 97**).

Ni osrednjega pregleda nad priporočili in statusom njihovega izvajanja

125. Zaradi neodvisnosti misij EU za opazovanje volitev in mobilnosti uslužbencev v delegacijah EU in ESZD je treba najti način za ohranjanje institucionalnega spomina. Osrednje zbirke priporočil, s katero bi bil olajšan dostop strokovnjakov ožjih ekip ali uslužbencev institucij EU do priporočil, ni (glej **odstavke 99 do 104**).

126. Sodišče je sicer našlo dobre primere spremljanja statusa izvajanja priporočil, vendar ni bilo sistematičnega procesa za redno ocenjevanje statusa in hranjenje teh podatkov (glej **odstavke 105 do 113**).

127. ESZD je pred nedavnim vložila veliko dela v pripravo seznama obstoječih instrumentov in zbiranje najboljših praks za spremljanje izvajanja priporočil misij EU za opazovanje volitev, vendar se trenutno ne izvaja noben sistematičen proces v zvezi s pridobljenimi spoznanji za spremljanje izvajanja priporočil (glej **odstavke 114 do 117**).

Priporočilo 1 – Smernice za pripravo poročil

ESZD naj:

- s sistematično kontrolo kakovosti formata pred objavo končnega poročila zagotovi, da misije EU za opazovanje volitev upoštevajo smernice in predloge za pripravo poročil,
- posodobi smernice za pripravo poročil in v njih od misij EU za opazovanje volitev zahteva, da dokumentirajo razloge za prednostno razvrstitev priporočil ter z deležniki razpravljajo o časovnem okviru (kratko-, srednje- ali dolgoročno) za izvajanje priporočil.

Rok za izvedbo: konec leta 2018.

Priporočilo 2 – Posvetovanje z deležniki

ESZD naj:

- sistematično zagotavlja, da se ožja ekipa pred dokončanjem poročila z deležniki v državi gostiteljici posvetuje o priporočilih,
- zahteva, da se izid posvetovanja misij EU za opazovanje volitev z deležniki dokumentira in shrani na centralni ravni.

Rok za izvedbo: sredina leta 2018.

Priporočilo 3 – Ponovni obiski in okrogle mize

ESZD naj:

- razjasni vloge in odgovornosti pri organizaciji ponovnih obiskov,
- zagotovi, da se vsaj štiri delovne dni po objavi poročila organizira okrogla miza za deležnike, da bodo udeleženci imeli dovolj časa, da se pred sestankom seznani s poročilom in priporočili,

Rok za izvedbo: sredina leta 2018.

Priporočilo 4 – Izboljšanje instrumentov

ESZD naj:

- v memorandumih o soglasju navede, da bo skorajšnja misija EU za opazovanje volitev predložila priporočila, in poudari njihovo pomembnost,
- misije za spremljanje izvajanja priporočil po možnosti napoti v države, ki so gostile misijo EU za opazovanje volitev, ob primernem času med dvojnimi volitvami, če to dopuščajo politične in varnostne razmere v državi gostiteljici.

Rok za izvedbo: začetek leta 2019.

Priporočilo 5 – Spremljanje in rezultati

ESZD naj:

- vzpostavi osrednjo zbirko priporočil misij EU za opazovanje volitev,
- redno spremlja napredek pri izvajanju priporočil misij EU za opazovanje volitev,
- v okviru usklajevanja EU delegacije EU prosi, naj redno poročajo o dejavnostih, ki se izvajajo v državi gostiteljici za podporo pri izvajanju priporočil. To bi bilo treba vključiti v proces v zvezi s pridobljenimi spoznanji za spremljanje izvajanja priporočil.

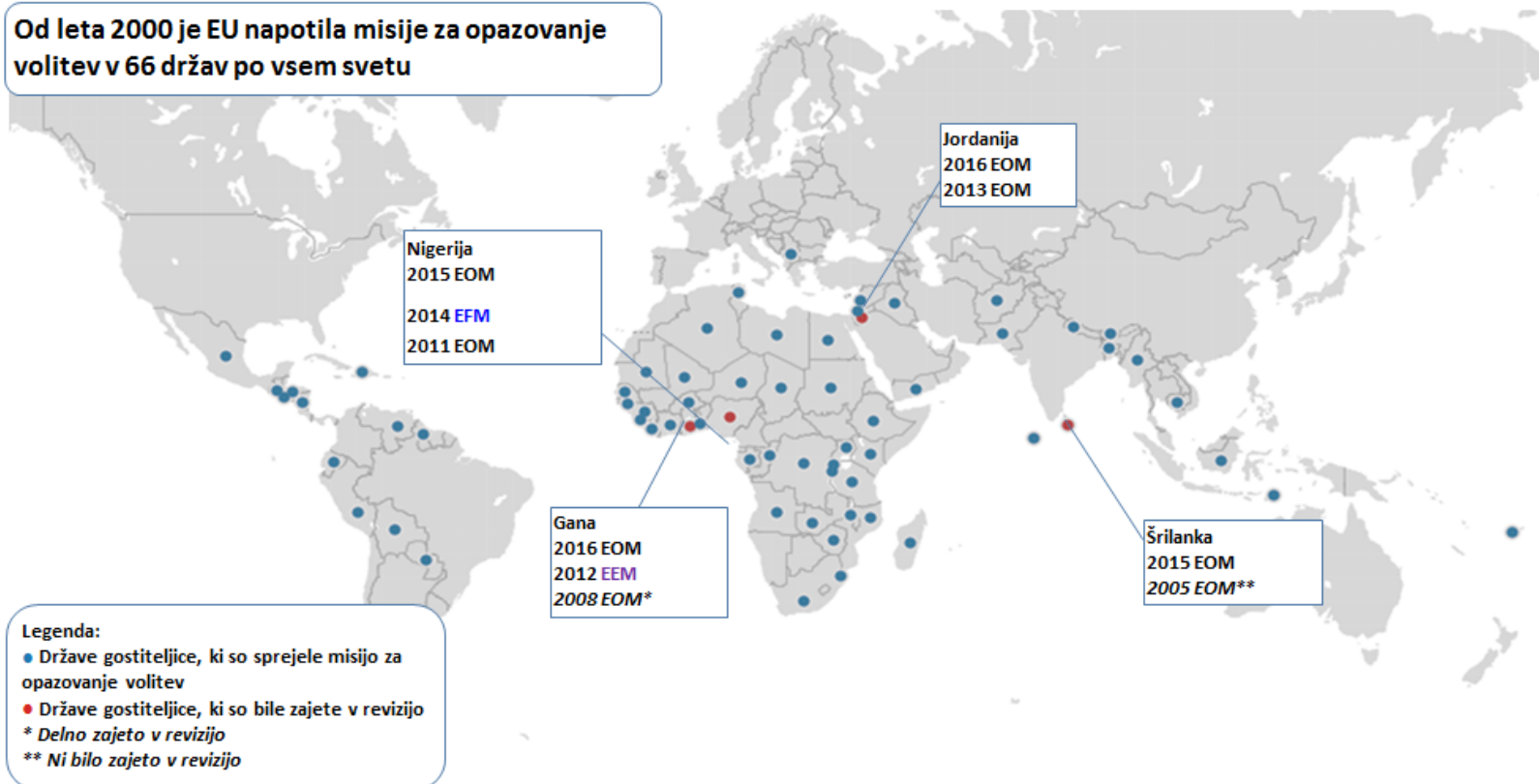
Rok za izvedbo: začetek leta 2019.

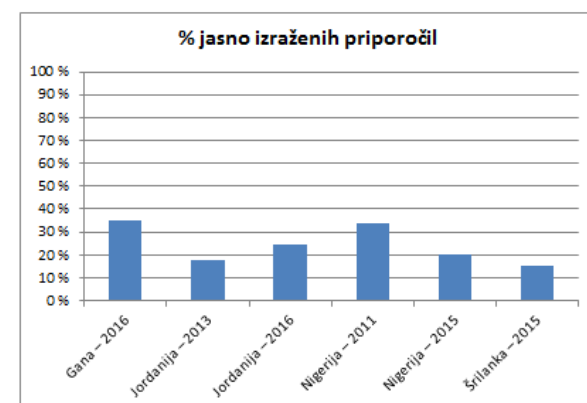
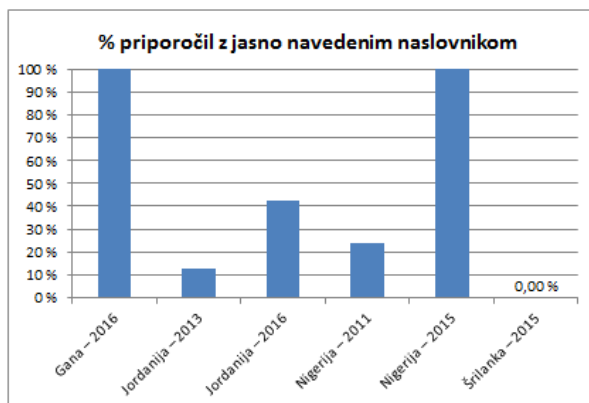
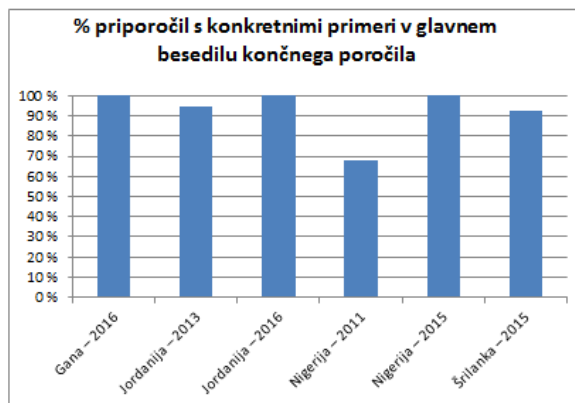
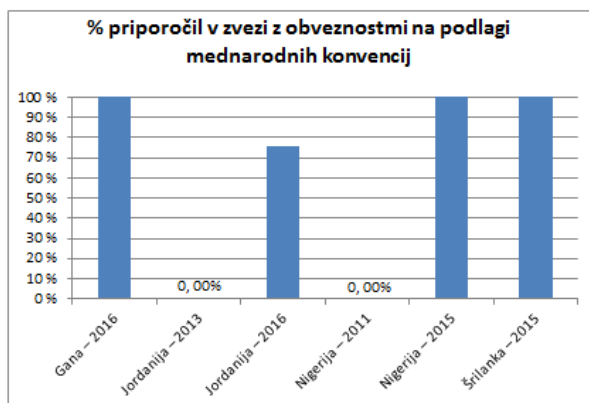
To poročilo je sprejel senat III, ki ga vodi Karel PINXTEN, član Evropskega računskega sodišča, v Luxembourggu na zasedanju 16. novembra 2017.

Za Evropsko računsko sodišče

Klaus-Heiner LEHNE

Predsednik

Zemljevid misij EU za opazovanje volitev

PRILOGA II**Diagrami o oceni priporočil**

PRILOGA III**Pregled projektov pomoči pri volitvah v Gani, Jordaniji, Nigeriji in Šrilanki**

Država	Projekt	Finančni instrument	Dodelitev sredstev EU (v EUR)	Obdobje izvajanja	Skupni znesek po državah (zaokrožen znesek v EUR)
Gana					
	Podpora neodvisnih vladnih institucij, vključenih v volilni proces (2010)	ERS ⁶³	11 500 000	2010–2018	
	Podpora neodvisnih vladnih institucij, vključenih v volilni proces (2015)	ERS	5 000 000	2015–2022	
	Program za povečanje transparentnosti, odgovornosti in odzivnosti (STAR-Gana)	ERS	3 100 000	2011–2020	
	Program za povečanje transparentnosti, odgovornosti in odzivnosti v Gani: – Star Gana II	ERS	2 800 000	2016–2020	
	Podpora nacionalne komisije za državljansko vzgojo v obdobju 2014–2016	IcSP ⁶⁴	100 000	2014–2018	
	Razvoj in konsolidacija nacionalnih zmogljivosti za preprečevanje konfliktov	IcSP	370 000	2015–2019	
	Podpora za izboljšanje udeležbe žensk na volitvah	EIDHR	2 400 000	2010–2014	
	Podpora za verodostojne volitve, mir in nacionalno kohezijo	EIDHR	300 000	2010–2014	
	Spodbujanje celovitosti volilnega procesa v Gani – leta 2016 in pozneje	EIDHR	290 000	2016–2020	
Gana skupaj:					25 860 000

⁶³ Evropski razvojni sklad (ERS).

⁶⁴ Instrument za prispevanje k stabilnosti in miru.

Jordanija					
	Podpora za partnerstvo, reforme in vključujočo rast (SPRING)	ENPI ⁶⁵	5 000 000	2012–2017	
	Podpora volilnega ciklusa v Jordaniji	ENPI	2 000 000	2012–2017	
	Podpora demokratičnega upravljanja	ENPI	10 000 000	2011–2019	
	Okrepljena podpora demokratičnega upravljanja v Jordaniji	ENI ⁶⁶	15 000 000	2017–2021	
	Domače opazovanje parlamentarnih volitev v Jordaniji leta 2016	EIDHR	300 000	2016 (2,5 meseca)	
Jordanija skupaj:					32 300 000
Nigerija					
	Partnerstvo Evropske komisije in UNDP, podpora volilnega ciklusa, faza II	ERS	16 000 000	2009–2011	
	Podpora volilnega ciklusa v Nigeriji v obdobju 2012–2015	ERS	20 000 000	2012–2015	
	Dodatna podpora volilnega ciklusa v Nigeriji	ERS	15 000 000	2014–2015	
	Blaženje nasilja na volitvah	IcSP	1 000 000	2014–2015	
	Dokument o ukrepu z naslovom Podpora EU za demokratično vodenje v Nigeriji, podpora potekajočega volilnega ciklusa, vključno s splošnimi volitvami leta 2019	ERS	26 500 000	2016–2020	
Nigerija skupaj:					79 000 000
Šrilanka					
	Podpora lokalnih opazovalcev	IcSP	1 200 000	2015–2017	
Šrilanka skupaj:					1 200 000

⁶⁵ Evropski instrument sosedstva in partnerstva (ki se je uporabljal v obdobju 2007–2014).

⁶⁶ Evropski instrument sosedstva.

**ODGOVORI ESZD/SLUŽB KOMISIJE NA POSEBNO POROČILO EVROPSKEGA
RAČUNSKEGA SODIŠČA**

**„MISIJE ZA OPAZOVANJE VOLITEV – PRIZADEVANJA ZA UKREPANJE NA PODLAGI
PRIPOROČIL, TODA POTREBNO JE BOLJŠE SPREMLJANJE“**

POVZETEK

VI.

O drugi alineji: Zainteresirane strani bodo sistematično vključene v posvetovanje o splošni vsebini priporočil (ne pa v posebno sestavljanje priporočil, da ne bi posegale v neodvisnost poročila).

O četrti alineji: ESZD in službe Komisije so se zavezale, da bodo okrepile ukrepanje na podlagi priporočil misij EU za opazovanje volitev (EOM), med drugim s kombinacijo instrumentov s področij EFM, pomoči pri volitvah, političnega dialoga.

O peti alineji: Komisija si bo prizadevala zagotoviti finančna sredstva, da se vzpostavi centralizirani depozitar za shranjevanje priporočil misij EU za opazovanje volitev.

UGOTOVITVE

66. Naloge in pristojnosti misij EU za opazovanje volitev bodo spremenjene, da se vključi več informacij o povratnem obisku. Vendar bo časovni načrt povratnega obiska vedno odvisen od političnih razmer v državi in razpoložljivosti glavnega opazovalca.

Okvir 1 – Primeri priporočil misij EU za opazovanje volitev, povezani s pomočjo EU pri volitvah

Še en dober primer usklajene pomoči je primer Jordanije, kjer se ukrepa na podlagi priporočil v širšem okviru prek celovitega programa za demokratično upravljanje, s sredstvi v višini 17,6 milijona EUR: „Okrepljena podpora demokratičnemu upravljanju v Jordaniji“, ki predstavlja celovit pristop k podpori demokracije, da se bolj usklajeno prispeva k izvajanju različnih priporočil misij EU za opazovanje volitev iz let 2013 in 2016 (ki presega zgolj tehnične vidike, povezane z volitvami).

114. Komisija je v okviru prizadevanj za izboljšanje načina dela in kakovosti rezultatov razvila priročnik o kazalnikih rezultatov. Na podlagi tega bo Komisija razvila posebne kazalnike za rezultate opazovanja volitev, ki pa jih bo treba obravnavati ob upoštevanju težav pri merjenju učinka opazovanja volitev in pomanjkanju zanesljivega akademskega dela na tem področju.

ZAKLJUČKI IN PRIPOROČILA

Priporočilo 1 – Oblikovanje smernic

- ESZD sprejema to priporočilo.
- ESZD sprejema to priporočilo, hkrati pa poudarja, da bodo misije EU za opazovanje volitev dokumentirale razloge za prednostno obravnavo priporočil, časovno obdobje pa se bo razpravljalo z zainteresiranimi stranmi v okviru razprav o izvajanju priporočil.

Priporočilo 2 – Posvetovanja z zainteresiranimi stranmi

- ESZD sprejema to priporočilo, hkrati pa poudarja, da bodo zainteresirane strani sistematično vključene v posvetovanje o splošni vsebini priporočil (ne pa v posebno sestavljanje priporočil, da ne bi posegale v neodvisnost poročila).

- ESZD sprejema to priporočilo. To vprašanje bo navedeno v informativni predstavitvi ožji skupini pred napotitvijo, s čimer se zagotovi, da misija za opazovanje volitev spremlja vse bistvene točke, ki izhajajo iz posvetovanja z zainteresiranimi stranmi.

Priporočilo 3 – Povratni obiski in okrogle mize

- ESZD sprejema to priporočilo. Naloge in pristojnosti misij EU za opazovanje volitev bodo spremenjene, da se vključi več informacij o povratnem obisku.
- ESZD sprejema to priporočilo.

Priporočilo 4 – Izpopolnitev instrumentov

- ESZD sprejema to priporočilo.
- ESZD sprejema to priporočilo. ESZD in službe Komisije so se zavezale, da bodo okrepile ukrepanje na podlagi priporočil misij EU za opazovanje volitev, med drugim s kombinacijo instrumentov s področij EFM, pomoči pri volitvah in političnega dialoga.

Priporočilo 5 – Spremljanje in rezultati

- ESZD in službe Komisije sprejemajo to priporočilo. Službe Komisije si bodo prizadevale zagotoviti finančna sredstva, da se vzpostavi centralizirani depozitar za shranjevanje priporočil misij EU za opazovanje volitev.
- ESZD sprejema to priporočilo.
- ESZD sprejema to priporočilo.

Dogodek	Datum
Sprejetje revizijskega memoranduma/začetek revizije	24. 1. 2017
Uradno posredovanje osnutka poročila Evropski službi za zunanje delovanje	28. 9. 2017
Sprejetje končnega poročila po razčiščevalnem postopku	16. 11. 2017
Prejetje uradnih odgovorov Evropske službe za zunanje delovanje v vseh jezikih	15. 12. 2017

EU opazuje volitve po vsem svetu in s tem spodbuja demokracijo, človekove pravice in pravno državo. Misija približno dva meseca po dnevu volitev državi gostiteljici da priporočila za izboljšanje volilnega okvira. Sodišče je ocenilo podporo, ki se zagotavlja za izvajanje teh priporočil v štirih državah: Gani, Jordaniji, Nigeriji in Šrilanki. Ugotovilo je, da sta si Evropska služba za zunanje delovanje in Evropska komisija ustrezno prizadevali za podporo izvajanja priporočil z uporabo instrumentov, ki sta jih imeli na voljo. Kljub temu je potrebnih več posvetovanj na terenu, misije za spremljanje izvajanja priporočil pa bi se lahko napotile pogostejše. Poleg tega ne obstaja centralen pregled nad priporočili niti se ne izvaja sistematična ocena njihovega statusa izvajanja. Sodišče je dalo več priporočil za izboljšane teh vidikov.

EVROPSKO
RAČUNSKO
SODIŠČE

Urad za publikacije

EVROPSKO RAČUNSKO SODIŠČE
12, rue Alcide De Gasperi
1615 Luxembourg
LUKSEMBURG

Tel. +352 4398-1

Vprašanja: eca.europa.eu/sl/Pages/ContactForm.aspx

Spletišče: eca.europa.eu

Twitter: @EUAuditors

©Evropska unija, 2017.

Za dovoljenje za uporabo ali reprodukcijo fotografij ali drugega gradiva, za katere Evropska unija nima avtorskih pravic, je treba zaprositi neposredno imetnike avtorskih pravic.